

Bondemotstand og allmenningssalget i 1726

- En analyse av bøndenes protester mot allmenningssalget i 1726 og kongens beslutning om å trekke salget

Oda Christine Rødfoss

HIS4095L – Masteroppgave i historie for
lektorprogrammet
30 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2023

Forord:

Arbeidet med allmenningssalget i 1726 har vært lærerikt, morsomt og til tider krevende. Jeg først og fremst takke min veileder, Hilde Sandvik, for god hjelp i arbeidet med å finne kilder og litteratur, og for støttende ord og veiledning når oppgaven stadig tok nye veier. Jeg vil også takke Hildes onsdags-kollokvie og medstudenter for konstruktive tilbakemeldinger og innspill, og for hyggelige kaffepauser. Til slutt vil jeg takke familie, venner og gode kollegaer for oppmuntring og fine avbrekk i et ellers travelt semester.

Sammendrag:

I 1726 ble det under Frederik IV solgt unna norske jordegods og allmenninger i et forsøk på dekke statsgjelden Danmark-Norge hadde pådratt seg under den store nordiske krig. Salget av allmenninger skapte spesielt stor harme hos de norske bøndene, som var avhengige av utmarksbruket og allmenningsskogene. Bøndene protesterte mot salgene gjennom både legitime og illegitime metoder. Bøndene tok i bruk supplikker der de argumenterte for sine bruksrettigheter, de utøvde hverdagsmotstand ved auksjonene av allmenninger, og enkelte bønder reiste til og med til København for å protestere for kongen. Protestene fra bøndene vakte oppsikt hos myndighetene og førte til at salgene først ble satt på pause før de ble trukket ved kongelig reskript. I denne oppgaven har jeg analysert bøndenes protester og kongens beslutning om å trekke salgene, ved å undersøke bøndenes protestmetoder og hvordan stattholderen og rentekammeret reagerte på protestene. Hensikten med oppgaven er å belyse forholdet mellom bøndene og staten under eneveldet. I sammenheng med bøndenes protester mot allmenningssalget ser vi at bøndene hadde muligheten til å påvirke politiske beslutninger, både innenfor og utenfor de rammene for politiske deltakelse som eneveldet la opp til. Samtidig viser analysen av kongens beslutning om å trekke salgene, at politikken under eneveldet ofte kunne være et resultat av konflikter innad i myndighetene. Analysen av allmenningssalget viser også hvor viktig rolle skogpolitikken spilte under eneveldet, da myndighetenes ønske om å bevare allmenningsskogene spilte en viktig rolle i kongens avgjørelse om å trekke salgene. Avslutningen på allmenningssalget i 1726 viser enevoldsmakten fra to sider, en konge som både tok hensyn til sine undersåtter og som ønsket å kontrollere dem. Kongen besluttet å trekke salgene både av hensyn til bøndene og for å beholde skogene i statlig eie. Ved å beholde eiendomsretten over allmenningene og allmenningsskogene staten regulere bøndenes bruk av skogene og sikre seg skatteinntekter knyttet til skogbruket.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	5
1.1 Tema	5
1.2 Problemstilling, relevans og avgrensning.....	6
1.3 Tidligere forskning og litteratur.....	7
1.4 Teori og begreper.....	12
1.5 Kilder og metode.....	13
1.6 Oppgavens oppbygging.....	14
2. Allmenningensretten og bondeøkonomien.....	15
2.1 Innledning.....	15
2.2 Allmenningensretten og bøndenes bruksrett.....	15
2.3 Regulering av bøndenes bruk av allmenningsskogene.....	17
2.4 Allmenningenes rolle i bondeøkonomien i Gudbrandsdalen og Østerdalen.....	19
2.5 Konklusjon.....	21
3. Forvaltning og salg av kongens jordeiendommer på 1600- og 1700-tallet.....	21
3.1 Innledning.....	21
3.2 Salg av krongods og allmenninger på 1600-tallet.....	22
3.3 Skyldsetting av allmenninger og matrikkelforarbeidet.....	24
3.4 Auksjonene på Elstad i 1726.....	25
3.5 Konklusjon.....	27
4. Bøndenes protester mot allmenningssalget.....	28
4.1 Innledning.....	28
4.2 Allmuen i Lom sin supplikk til stattholderen.....	28
4.3 Bøndene fra Østerdalens memorial og protestreise til København	31
4.4 Bønder kjøper allmenninger og protesterer ved auksjonene.....	33
4.5 Konklusjon.....	34
5. Myndighetenes reaksjon og konsekvenser av protestene	35

5.1 Innledning.....	35
5.2 Stattholderens rapport og «deduktion».....	35
5.3 Salgene settes på vent.....	38
5.4 Allmenningssalget stoppes og salgene trekkes.....	39
5.5 Hvorfor trakk kongen salgene?.....	41
5.6 Konklusjon.....	44
6. Oppsummering og konklusjon.....	44
7. Kilder og litteraturliste	48
8. Vedlegg	50

Kapittel.1 Innledning

1.1.Tema

Etter den store nordiske krig var den dansknorske staten i stor gjeld og ved utgangen av 1719 var statsgjelden blitt femten ganger større enn ved krigens start.¹ I et forsøk på å dekke gjelden ble det under Frederik IV besluttet å selge unna kirker, krongods og allmenninger i Norge. Det store salget av kongens jordeiendommer og da spesielt allmenningene førte til protester fra norske bønder. Allmenningene var essensielle for bøndenes utmarksbruk og dermed en sentral del av bondeøkonomien.

I allmenningene, som er områder i utmark der felleskapet eller en bestemt gruppe som bygdelag eller gårdsbruk har bruksrett, drev bøndene blant annet med seterdrift, hugst og fiske. Områdene i utmarka var derfor helt nødvendige for bøndenes liv og virke.

Allmenningsretten har lange tradisjoner i Norge og kan spores helt tilbake til middelalderen, og ble nedfelt i Gulatingsloven: «Kvar mann skal nytta vatn og ved i ålmenningen. Kvar skal ha ålmenningen sin, som han har hatt han frå gamal tid.»² Bestemmelser knyttet til allmenningene og bøndenes bruksrett ble videreført i Christian Vs Norske Lov (N.L). Lovene gjorde det klart at bøndene hadde bruksrett i allmenningene og at denne retten hadde allmuen hatt fra uminnelige tider.

Salg av allmenninger førte til konflikt mellom staten og bøndene over deres bruksrett. Hvis allmenningene ble solgt til private aktører risikerte bøndene å miste tilgangen til de områdene i skogen og fjellet som var sentrale for seterdrift, skogbruk og fiske. Salget av allmenninger i Opplandene i 1726 vakte spesielt harme fra bøndene. I bygdene i Gudbrandsdalen og Østerdalen viste bøndene sin misnøye med salgene ved å blant annet sende supplikker til myndighetene og kongen. I ett tilfelle dro også bønder fra Østerdalen til København på protestreise.³ I enkelte bygder gikk også bøndene sammen for å kjøpe opp allmenningene og slik sikre sin tilgang til allmenningene. Som følge av bøndenes motstand mot salgene startet en prosess innad i staten, der salgene først ble satt på pause, før allmenningssalget ble trukket ved kongelig reskript 25.oktober 1726.⁴

¹ Ståle Dyrvik, *Den lange fredstiden 1720-1784*, (Oslo: J.W. Cappelen Forlag, 1978), 370.

² Norrøne bokverk, *Gulatingslovi*, Oversatt av Knut Robberstad. 4.utg. (Oslo: Samlaget, 1981), 156.

³ Torgeir Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, bind 1. av *Skogadministrasjonen i Norge gjennom tidene*. (Oslo: Landbruksdepartementet og direktoratet for statens skoger: 1992), 125.

⁴ Kongelig reskript av 25. okt. 1726, Wessel Berg, Fr. Aug, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind. 1 (Christiania: J.W Cappelen 1841), 491-492.

Det å trekke salgene og stoppe videre auksjoner av allmenninger var en stor snuoperasjon fra statens side. Flere av allmenningene var allerede blitt solgt, og myndighetene hadde lagt mye arbeid i gjennomføringen av salgene. Allmenningssalget i 1726 og beslutningen om å trekke salgene bar preg av uenigheter innad i myndighetene og usikkerhet omkring forholdet mellom bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett til allmenningene. Ved gjennomføringen av salgene var rentekammeret og stattholderen uenige om hvilke rettigheter som burde veie tyngst. Salgene førte til at både bøndene og myndighetene satte spørsmål ved hva som ville skje med bøndenes bruksrett. Kunne nye eiere av allmenningene nekte bøndene å ta i bruk utmarka? Salget av allmenninger førte også til at staten satte spørsmål ved hvordan man best kunne ivareta skogene. Ville allmenningsskogene bli best ivaretatt i privat eller statlig eie? Beslutningen om å trekke salget av allmenninger bar preg av uenigheter innad i myndighetene, der rentekammeret og stattholderen var uenige om hvorvidt salgene burde trekkes eller fortsettes. Stattholder Ditlev Vibe argumenterte for at salgene burde gjennomføres og at kongen ville tape stort økonomisk på å trekke salgene. Rentekammeret viste på sin side sympati ovenfor bøndene og argumenterte for at salgene burde trekkes, da allmenningene var livsnødvendige for bøndene.

1.2 Problemstilling, relevans og avgrensning

I denne oppgaven vil jeg se nærmere på bøndenes protester mot salget av allmenninger i 1726, hvordan myndighetene møtte bøndenes motstand, og avgjørelsen om å trekke salgene. Hovedproblemstillingen for oppgaven er som følgende: *Hvorfor valgte Kongen å trekke allmenningssalget i 1726?*

Formålet med oppgaven er å undersøke forholdet mellom bøndene og staten under eneveldet. Hadde bøndene mulighet til å påvirke staten og tok myndighetene hensyn til allmuens meninger ved politiske beslutninger? En undersøkelse av allmenningssalget og avgjørelsen om å trekke salgene kan bidra til å belyse disse spørsmålene da bøndenes protester var en av faktorene som påvirket kongen til å trekke salgene. Bondeprotester og bondemotstand er et mye undersøkt tema i norsk historie, og flere verk er skrevet om bøndenes protester mot skatter, avgifter og kornpriser. Bøndenes protester mot allmenningssalget er derimot et mindre undersøkt tema, som gjerne bare er nevnt i grove trekk i litteratur om salget av krongods på 1600- og 1700-tallet. Bøndenes motstand og allmenningssalget i 1726 er også hovedsakelig blitt undersøkt fra et juridisk perspektiv med fokus på allmenningsretten. Ved å undersøke bøndenes protester og myndighetenes avgjørelse om å trekke salgene ønsker jeg å bidra til historieforskningen på bondemotstand og forholdet mellom bøndene og staten under

eneveldet. En analyse av allmenningssalget vil også kunne bidra til å vise hvor viktige områdene i utmarka var for bondeøkonomien i tidlig-moderne tid.

For å besvare problemstillingen har jeg valgt å avgrense oppgaven til salg av allmenninger i Gudbrandsdalen og Østerdalen i 1726. Jeg har valgt denne avgrensningen da de største auksjonene av allmenninger foregikk i Opplandene i 1726, og da hovedsakelig i Gudbrandsdalen og Østerdalen. Det var også i 1726 at kongen besluttet å avslutte og trekke salgene, som en følge av bøndenes protester i Gudbrandsdalen og Østerdalen. Det ble solgt allmenninger i andre deler av landet, både før og etter 1726, som også skapte motstand fra bøndene, men disse salgene vil ikke bli undersøkt i oppgaven. Jeg vil undersøke allmenningssalget fra både et lokalt og sentralt plan. Dette vil jeg gjøre ved å se på hvordan bøndene i Norge protesterte mot salgene og hvordan sentral makten i København med kongen og rentekammeret møtte bøndenes protester.

1.3 Tidligere forskning og litteratur

Allmenningssalget er som nevnt hovedsakelig blitt undersøkt fra et juridisk perspektiv. På slutten av 1800-tallet skrev jurist Ludvig M.B. Aubert flere bøker og avhandlinger om allmenningsretten og allmenningenes historie. I sin avhandling *Bidrag til kundskab om almenningerne* som ble utgitt i to omganger av *Ugeblad for Lovkyndighed, Statistik og Statsøkonomi* i 1867 og 1868, tar Aubert for seg salg av allmenninger under Frederik IV. I avhandlingen viser han hvordan myndighetenes beslutning om å selge allmenninger førte til protester fra bøndene og hvordan kongens beslutning om å trekke salgene bar preg av både hensyn til bøndene og skogpolitikk. Avhandlingen til Aubert ble senere utgitt i 1917 med kommentarer og noter av arkivkonsulent Gunnar Tank.⁵ På 1920-tallet videreførte Tank mye av det arbeidet Aubert hadde lagt ned i sin forskning på allmenningshistorie. Tank skrev også flere verk om ulike allmenningers historie og allmenningsretten, samt diskuterte betydningen av ord og begreper knyttet til allmenningsretten. I *Særskilt skyldsætning af almenninger*⁶ skriver Tank om hvordan skyldsætning av allmenninger i sammenheng med utarbeidelsen av en ny matrikkel i 1721, muliggjorde salget av allmenninger i 1726. Både Aubert og Tank har undersøkt bøndenes protester mot allmenningssalget i 1726, men de to har undersøkt salgene fra et juridisk perspektiv med fokus på myndighetenes regulering av allmenningene og

⁵ Ludvig M.B. Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, red. Gunnar Tank, (Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri, 1917).

⁶ Gunnar Tank, *Særskilt skyldsætning af almenninger - et afsnit af den norske almenningsret belyst ved aktstykker*, (Kristiania: Det Mallingske Boktrykkeri, 1916).

allmenningsretten. Jeg vil ta i bruk mange av de samme kildene som Aubert og Tank for å undersøke bøndenes protester mot salgene og myndighetenes avgjørelse om å trekke allmenningssalget.

I nyere tid har Torgeir Fryjordet undersøkt allmenningssalget i sin bok, *Skogforhold, Skogbruk og Skogadministrasjon Fram Til 1850*.⁷ Fryjordet oppsummerer hvordan myndighetene i nedgangstider etter både tredveårskrigen og den store nordiske krig solgte krongods, kirker og allmenninger for å innhente midler. Han beskriver også kort spesifikke salg av allmenninger i Gudbrandsdalen og Østerdalen slik som Atnedalsallmenningen. Fryjordet har hovedsakelig bygget på Aubert og Tank sine verk om allmenningshistorie. Siden bokas hovedmål er å ta for seg skogbruk skogadministrasjon i Norge har ikke Fryjordet lagt særlig vekt på hva bøndenes protester kan si om bondemotstand eller eneveldets politikk. Boken er allikevel relevant for oppgaven da den gir en god oversikt over myndighetenes forvaltning av skog og allmenninger gjennom tidene. Salget av allmenningene i Gudbrandsdalen og Østerdalen er også blitt oppsummert i Blanche Pay Dahl sin avhandling fra 1960: *Utviklingen av bosetning, eiendoms – og bruksforhold i nordre Atnedalen*.⁸ Dahl skriver om de ulike allmenningene knyttet til Atnedalen kongeallmenning og de forskjellige bygdelagene som hadde retten til allmenningene.⁹ Dahl skriver også i korte trekk om hvordan de fleste allmenningene i Gudbrandsdalen ble solgt i løpet av 1726 og hvordan bøndenes protester bidro til at myndighetene måtte oppheve salgene etter kort tid. Allmenningssalget er også et tema i bygdebøker slik som Ivar Teigums *Bygdebok for Vågå og Sel – band 2*.¹⁰ I boka har Teigum tatt for seg auksjonene av strøgods og allmenninger som ble avholdt i Gudbrandsdalen i 1726 og salget av enkelte allmenninger.

Siden oppgaven også vil omhandle bøndenes bruk av allmenningene og deres bruksrett, vil jeg bygge deler av oppgaven på litteratur om allmenningsretten. I *Rettigheter i utmark – i historisk perspektiv* skriver Cæcilie Stang om hvordan myndighetene, lovverk og rettsapparat har regulert utmarka og da også allmenninger gjennom tidene.¹¹ Stang tar for seg hvem som har hatt retten til allmenningene og hvordan kongen og myndighetene regulerte bøndenes bruksrett. Stang viser til at myndighetene fikk en økt interesse for allmenningene utover 1500-

⁷ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 111-131.

⁸ Blanche Pay Dahl, *Utviklingen av bosetning, eiendoms- og bruksforhold i Nordre Atnedalen*, vol. 5, Ad novas (trykt utg.), (Oslo: Universitetsforlaget, 1960).

⁹ Dahl, *Utviklingen av bosetning, eiendoms- og bruksforhold i Nordre Atnedalen*, 49.

¹⁰ Ivar Teigum, *Frå 1600-tallet til 1907*, bind.2 av *Bygdebok for Vågå og Sel* (Otta: Sel og Vågå kommune, 2004).

¹¹ Cæcilie Stang, *Rettigheter i utmark – i historiske perspektiv*. (Oslo: Landbruksforlaget, 2004.)

og 1600-tallet, og at interessen for allmenningene vokste i takt med utviklingen av tømmerdrifta. Utover 1600-tallet hevdet staten i større grad at kongen eide allmenningene, men at bøndene hadde bruksrett.¹² Stang tar også for seg hvordan skyldsetting av allmenninger på 1600 og 1700-tallet førte til at myndighetene begynte å sette spørsmålsteget ved hvem som egentlig eide allmenningene.

Salget av allmenninger i 1726 var som nevnt innledningsvis, nært knyttet utarbeidelsen av en ny matrikkel i årene mellom 1721 og 1724. Matrikkelforarbeidet fikk direkte konsekvenser for allmenningssalget, som følge av at allmenningene i Akershus stift ble særskilt skyldsatt under matrikuleringen. Jeg vil i oppgaven se nærmere på hvilke konsekvenser skyldsetning av allmenninger fikk for bøndene og hvordan skyldsetningen muliggjorde salget av allmenninger. På grunn av sammenhengen mellom matrikkelforarbeidet og allmenningssalget vil jeg bygge deler av oppgaven min på litteratur om matrikkelen og teorier om hvorfor arbeidet ble avsluttet av kongen i 1724. I litteratur om 1723-matrikkelen presenteres hovedsakelig tre årsaker til at arbeidet ble avsluttet: bøndenes protester, statens frykt for bondeopprør og maktkamp innad i staten og den politiske ledelsen. Historikere som Halvdan Koht har sett på matrikkelen som et resultat av bondemotstand.¹³ Ståle Dyrvik har på sin side argumentert for at bøndenes protester hadde liten påvirkning på beslutningen om å avslutte matrikuleringen. Dyrvik har forklart matrikkelen som et resultat av kongens frykt for opprør blant de norske bøndene.¹⁴ Steinar Supphellen har i større grad vektlagt hvordan maktkamp innad i staten og da spesielt konflikten mellom biskop Deichman og stattholder Vibe førte til at matrikuleringen ble avsluttet.¹⁵ Trond Bjerkås har i sin masteroppgave «Matrikkel og motstand - Matrikkelforarbeidet på 1720-tallet og eneveldets politiske kultur»¹⁶ undersøkt hva bøndenes motstand mot matrikkelen og myndighetenes reaksjon kan fortelle om forholdet mellom allmuen og eneveldet. Bjerkås har i sin oppgave vist hvordan bøndenes motstand mot matrikkelen utfordret eneveldets makt og hvordan bøndenes motstand kan tolkes som en form for politisk praksis. Jeg har i arbeidet med min egen oppgave latt meg inspirere av Bjerkås til å undersøke hva protestene mot allmenningssalget og beslutningen om å trekke salgene kan fortelle om forholdet mellom bøndene og eneveldet.

¹² Stang, *Rettigheter i Utmark*, 27.

¹³ Halvdan Koht, *Norsk bondereising*. Originalt gitt ut i 1926. (Oslo: Pax, 1975), 275-277.

¹⁴ Dyrvik, *Den lange fredstiden*, 380-381

¹⁵ Steinar Supphellen. *Den politiske bips. Bartholomeus Deichman i norsk historie 1713-1730*. (Trondheim: Tapir, 1989). 87-103.

¹⁶ Trond Bjerkås, *Matrikkel og motstand – matrikkelforarbeidet på 1720-tallet og eneveldets politiske kultur*. Masteroppgave. Universitetet i Agder. 2011.

Forholdet mellom bøndene og myndighetene er et mye omtalt tema i litteratur om Norge under eneveldet og bondemotstand. Jeg vil kort nevne noen hovedlinjer i forskningen på feltet. På den ene siden har man de historikerne, slik som Kåre Lunden, som har argumentert for at bondestanden hadde relativt liten påvirkningskraft under eneveldet. Bøndene kunne yte mostand gjennom opprør, men var ifølge Lunden dømt til å tape i konflikter med myndighetene da de ikke hadde ressursene til å holde frem med mostanden. Lunden argumenterte for at av bøndenes seire i konflikter med myndighetene ofte var resultatet av andre faktorer enn bondemostanden, slik som i Strilekrigen. Ifølge Lunden var den viktigste faktoren for avskaffelsen av ekstraskatten i 1722 det faktum at folket sultet, og ikke bøndenes opprør.¹⁷ På den andre siden av debatten har man de historikerne som har argumentert for at myndighetene under eneveldet ofte kom allmuen i møte og at bøndene i stor grad hadde innflytelse og kontroll over sin egen situasjon. Knut Mykland var en av historikerne som frontet dette synet. Mykland har hevdet at eneveldet i Danmark-Norge lot seg påvirke av allmuens meninger og bøndenes protester og viste blant annet til supplikkinstitusjonen som et bevis på at bøndene hadde muligheten til å påvirke statens beslutninger og politikk.¹⁸ Også Sølvi Sogner og Ståle Dyrvik viser til supplikker som en kommunikasjonskanal mellom allmuen og øvrigheten, og hvordan bøndene gjennom supplikker eller bønneskriv kunne fremme sine klager og ønsker til myndighetene.¹⁹ Sogner og Dyrvik har også lagt vekt på bygdetinget som en arena for dialog mellom allmuen og myndighetene.

Historikerne Steinar Supphellen og Michael Bregnsbo har begge tatt for seg supplikkinstitusjonens funksjon under eneveldet. Supphellen viser til at supplikker gjennomgikk strenge krav til utforming og at kongen var «på vakt mot at institusjonen skal nyttast ut til å organisera samla aksjonar frå større grupper av undersåttar slik at det vert lagt press på kongen og slik at generell misnøye kan nyttast til uro og ulydnad».²⁰ Supphellen argumenter for at supplikkinstitusjonen hadde to hovedfunksjoner; for det første var supplikker en metode for allmuen å ta opp saker med de sentrale styresmaktene, og for det andre var supplikkene en kilde til informasjon om befolkningen både for lokal- og

¹⁷ Kåre Lunden, *Norges landbrukshistorie II, 1350-1814. Frå svartedauden til 17.mai*, (Oslo: Det Norske Samlaget, 2002), 353.

¹⁸ Sverre Bagge & Knut Mykland. *Norge i dansketiden 1380- 1814*. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1996), 256-57.

¹⁹ Sølvi Sogner, *Krig og Fred: 1660-1780*, bind 6 i *Aschehougs Norges historie*, (Oslo: Aschehoug, 2005.) 24-33. Ståle Dyrvik. *Norsk Historie 1526 – 1814*. (Oslo: Det norske samlaget, 2011.) 89.

²⁰ Steinar Supphellen, «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-talet», i *Studier i norsk historie 1537 – ca.1800. Tvillingriket 1660- ca.1800, redigert av Steinar Supphellen og Arnfinn Kjelland*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1983). 86. Se også

sentraladministrasjon.²¹ I boken *Folk skriver til kongen – Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*²² har Michael Bregnsbo undersøkt supplikker fra Danske Kancellis supplikprotokoller for å belyse den politiske kulturen under eneveldet. Bregnsbo ser også på supplikkinstitusjonen som en informasjonskilde for myndighetene og som en legitim kanal for allmuen til å fremme sine klager og ønsker på.²³ Selv om supplikkinstitusjonen ga mulighet for allmuen til å kommunisere med myndighetene, var ikke supplikkene en åpen kommunikasjonskanal, da supplikkene måtte følge regler for utforming og bruk. Bregnsbo argumenterer for at norske bønder i stor grad stod friere i sin bruk av supplikker enn danske bønder, da bøndene i Norge ikke måtte forholdet seg til godseiere som et mellomledd mellom dem og staten.²⁴ Men norske bønder stod ikke helt fritt i sin utforming av klagebrev, da lokale embetsmenn hadde som oppgave å hjelpe bøndene med å utforme klagebrev og følge reglene for hvordan klager skulle legges frem for myndighetene.²⁵ Klagebrevene måtte dermed gjennom flere ledd før de kunne bli sendt videre til kongen. Øystein Rian viser også til at allmuens muligheter til å påvirke eneveldets politikk var strengt regulert og at supplikkordninger også var en metode for myndighetene å kontrollere allmuens politiske ytringer.²⁶ Rian har inntatt en slags mellomposisjon i debatten omkring bøndenes politiske innflytelse under eneveldet. Rian har argumentert for at bøndene under eneveldet hadde relativt liten påvirkning på myndighetenes avgjørelser, da norske samfunnet var preget av elitenettverk. Bøndene var derfor avhengige av å ha mektige allierte på sin side slik som adelsmenn eller embetsmenn for å vinne frem med sine interesser, slik som Rian har vist i sin undersøkelse av skogpolitikken i Norge mellom 1724 og 1740.²⁷ Til tross for at Rian har argumentert for at bøndenes politiske påvirkning under eneveldet var begrenset, påpeker han at i *Vestfolds historie – Grevskapstiden 1671 – 1821*²⁸ at bøndene hadde en politisk rolle, men at de hovedsakelig utøvde politisk innflytelse gjennom ulovlige former for protest og passiv motstand. Knut Dørum har i sin artikkel om kullbøndenes strid med Bernt Anker, vist

²¹ Supphellen, *Supplikken som institusjon i norsk historie*, 105.

²² Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen: supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet: en kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller* (Haderslev: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1997).

²³ Bregnsbo, *Folk skriver til kongen*, 222.

²⁴ Bregnsbo, *folk skriver til kongen*, 138.

²⁵ Dyrvik, *Norsk Historie 1536-1814*, 89.

²⁶ Øystein Rian, *Sensuren i Danmark-Norge Vilårene for offentlige ytringer 1536-1814*. (Oslo: Universitetsforlaget, 2014.), 158.

²⁷ Øystein Rian, «Skogpolitikk i Norge 1724–1740», i *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-tallet* (Oslo: Universitetsforlaget, 1984), 129–177.

²⁸ Øystein Rian, *Vestfolds historie: grevskaps tiden*. (Vestfold fylkeskommune: 1980), 56-58.

hvordan bøndene gjennom illegale metoder som sabotasje og trenering kunne motarbeide myndighetene.²⁹ Dørum argumenter for at bøndene hadde større politisk handlingsrom enn det både eneveldets idelogi og lovverket ga dem.

1.4 Teori og begreper

I forskningen på bondemostand og protester skiller man gjerne mellom lovlige og ulovlige former for protester. Under eneveldet var supplikker som nevnt en måte for allmuen å kommunisere med myndighetene og kongen på. Supplikkinstitusjonen var nøye regulert gjennom lovverket, og kan derfor anses som en lovlig form for protestmiddel. Ulovlige former for protest under eneveldet inkluderte alle former som myndighetene definerte som illegitime, og kan dermed inkludere alt fra hverdagsmotstand til opprør. Rian har lagt vekt på bøndenes hverdagsmostand under eneveldet og hvordan denne kom til uttrykk gjennom bøndenes motvilje mot å utføre arbeid de var pålagt, eller følge lover og påbud.³⁰ Siden protestene mot allmenningssalgene aldri utviklet seg til å bli et opprør, vil jeg basere oppgaven på teorier omkring virkningen av lovlige protestformer slik som bruk av supplikker og mer illegale metoder slik som hverdagsmostand. Jeg vil også se på allmenningssalget i 1726 i lys av teorier om hvorvidt bøndene kunne påvirke statens politikk under eneveldet. Knut Dørum har som nevnt vist til at de norske bøndene i praksis hadde større påvirkning på myndighetens politikk enn det eneveldet i teorien ga dem. Dørum har argumentert for at bøndenes bruk av illegale metoder for protest også må regnes som en del av den politiske kulturen under eneveldet. I likhet med Dørum ser Karin Sennefelt også på illegitime praksiser slik som protester som en del av den politiske kulturen. Sennefelt har i sin doktoravhandling om Dalaopprøret i 1743³¹ vist at bøndene tok del i den politiske kulturen også utenfor de rammene som staten la for politisk deltakelse. Hun argumenterer for at protester og opprør også må anses som politikk og kritiserer skille som ofte har blitt satt mellom illegitime og legitime politiske praksiser.³² Sennefelt argumenter for at man ved å sette et skarpt skille mellom legitime politiske praksiser og illegitime fremstiller protester eller opprør som spontane og at allmuen i tiden mellom protestene fremstår som medgjørlige. Jeg vil i likhet

²⁹ Knut Dørum. *Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker. Bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet*, i *Historisk Tidsskrift* 3/2006, 403-431.

³⁰ Rian, *Maktens historie i dansketiden*, 71-72.

³¹ Karin Sennefelt, *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Doktorgradsavhandling, Uppsala Universitet. (Uppsala: Gidlunds förlag, 2001)

³² Sennefelt, *Den politiska sjukan*, 19.

med Dørum og Sennefelt argumentere for at bøndernes bruk av illegitime former for protest under allmenningssalget må regnes som en del av den politiske kulturen under eneveldet.

1.5 Kilder og metode:

For å finne svar på hvorfor kongen valgte å trekke allmenningssalgene har jeg benyttet ulike former for kilder, både trykte og utrykte, og relevant sekundærlitteratur. Jeg har tatt i bruk normative kilder slik som lover og reskripter for å undersøke hvordan staten under eneveldet forsøkte å regulere bøndernes bruk av utmarka og skogbruket. Lover og reskripter sier først og fremst noe om myndighetenes intensjoner, det er derfor viktig å påpeke at befolkningen ikke nødvendigvis fulgte dem. Kongelige resolusjoner og reskripter er å finne i trykte resolusjons og reskripts samlinger, slik som Wessel Bergs reskripter.

Kildene til selve allmenningssalget i Opplandene i 1726 og bøndernes protester har ikke har et avgrenset arkiv, og primærkilder til bøndernes protester har til tider vært utfordrende å oppdrive. Bøndernes motvilje og protester mot salgene er et tema i korrespondanse mellom stattholderen og rentekammeret i perioden allmenningene ble solgt. Skriv fra både stattholderen og rentekammeret angående salgene, bøndernes protester og beslutningen om å trekke salgene er å finne i arkivet etter Danske kanselli, i serien norske innlegg.³³ Skrivene er også å finne ved digitalarkivet.³⁴ Da bildene i den digitaliserte versjonen ikke alltid har fanget opp hele teksten, har jeg også tatt i bruk Aubert sin gjengivelse av skrivene i *Bidrag til kundskab om almenningerne*.³⁵ Etter å ha kontrollert Auberts gjengivelser opp mot de originale skrivene har jeg vurdert dem som korrekte. Det å ta i bruk kilder som er skrevet av stattholderen og rentekammeret innebærer at man må ta i betraktning at disse kildene beskriver situasjonen fra myndighetenes side. Det er derfor viktig å påpeke at kildene ikke nødvendigvis gir en korrekt fremstilling av bøndernes protester mot allmenningssalget. Men siden hovedproblemstillingen min er å besvare hvorfor kongen besluttet å trekke salgene, har jeg valgt å legge hovedfokus på kilder som kan si noe om myndighetenes reaksjoner på bøndernes protester og kilder som kan si noe om prosessen rundt kongens beslutning om å trekke salgene. Skrivene fra rentekammeret og stattholderen forteller også indirekte om bøndernes protestmetoder, slik som bruken av supplikker og memorialer. I de tilfellene jeg ikke har kunnet oppdrive originale supplikker fra bønderne, har jeg også tatt i bruk Auberts transkripsjoner. Supplikker er ikke nødvendigvis korrekte beretninger om hvordan bøndernes

³³ Riksarkivet, RA/EA-3023: Danske kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726.

³⁴ Se kildeliste for brukslenge til den skannede utgaven.

³⁵ Aubert, *Bidrag Til Kundskab Om Almendingerne*, Red. Gunnar Tank.

situasjon var, men kan likevel gi god informasjon om allmuens opplevelser og argumenter mot salgene. Supplikene knyttet til allmenningssalget viser at bøndene hadde god kunnskap om egne bruksrettigheter i allmenningene og bruksrettighetenes lange tradisjoner. Gjennom nærlesning av bøndenes klagebrev og skriv fra myndighetene har jeg forsøkt å analysere hvordan bøndene argumenterte mot salget, hvordan myndighetene møtte bøndenes protester, og hvilke faktorer som preget beslutningen om å trekke salgene.

1.6 Oppgavens oppbygging

Oppgaven vil ta for seg forholdet mellom bøndene og myndighetene med utgangspunkt i allmenningssalget i 1726. Jeg vil undersøke hvordan bøndene protesterte mot salget av allmenninger og hvordan disse protestene ble møtt av eneveldet. Videre vil jeg også undersøke hvordan andre faktorer som uenigheter innad i staten og skogpolitikk påvirket førte til at kongen trakk salgene.

I kapittel.2 vil jeg redegjøre for allmenningsretten og dens historiske bakgrunn. Jeg vil gå nærmere inn på allmenningenes viktige rolle i bondeøkonomien og bøndenes utmarksbruk. I kapittelet vil jeg se spesifikt på bønder i Gudbrandsdalen og Østerdalen og deres bruk av allmenningene.

I kapittel.3 vil jeg sette allmenningssalget i en historisk kontekst ved å se nærmere på salg og skyldsetting av jordeiendommer og allmenninger på slutten av 1600-tallet og begynnelsen av 1700-tallet. Jeg vil også se på allmenningssalget i sammenheng med matrikkelen fra 1723 og konsekvensene særskilt skyldsetting av allmenninger fikk for bøndene.

Kapittel.4 vil omhandle bøndenes protester og motstand mot allmenningssalget. Jeg vil undersøke bøndenes bruk av supplikker og se nærmere på hvordan bøndene argumenterte mot salget. Jeg vil også ta for meg bøndenes protestreise til København.

I kapittel.5 vil jeg undersøke hvordan myndighetene møtte bøndenes protester og hvordan salgene skapte uenigheter innad i staten. Jeg vil se nærmere på hvordan stattholder Vibe og rentekammeret stod på hver sin side i diskusjonen omkring bøndenes bruksrett og hvorvidt Kongen burde trekke salgene. I kapittelet vil jeg også se nærmere på hvordan faktorer som skogpolitikk påvirket kongens valg. Til slutt i kapittelet vil jeg diskutere hvorfor salgene til slutt ble trukket. Jeg vil diskutere hvorvidt avslutningen av allmenningssalget var et resultat av bøndenes protester og bondevennlighet fra myndighetenes side, eller om myndighetenes ønske om å kontrollere skogbruket veide tyngst.

I kapittel.6 vil jeg oppsummere hva resultatet av allmenningssalget kan si om forholdet mellom bøndene og myndighetene under eneveldet og hvorfor kongen trakk salgene.

Kapittel.2 Allmenningsretten og bondeøkonomien

2.1 Innledning

Allmenningsretten kan spores helt tilbake til middelalderen og har gjennom tidene sikret felleskapets bruksrett i utmark. Allmenningsretten omfatter ulike bruksrettigheter slik som retten til fiske, jakt, seterdrift og hogst. Myndighetene under eneveldet ønsket å ha inntekt av og regulere bøndenes bruk av allmenningene, og da spesielt skogene. Myndighetenes ønske om kontroll førte til en rekke forordninger og ordinanser som skulle regulere blant annet bøndenes hogst i skogene og nyridding av jord i allmenningene. Utover 1600-tallet begynte staten for alvor å hevde kongens eiendomsrett i allmenningene. Myndighetenes forståelse av kongen som allmenningenes eier, førte til strengere regulering av bøndenes utmarksbruk og fikk dermed store konsekvenser for bøndene. Myndighetene ønsket både å bevare skogene, men også å få kontroll over ressursene som lå i skogene, noe som førte til konflikter mellom myndighetene og allmuen. Allmenningene var en sentral del av bondeøkonomien da bøndene i tillegg til jordbruket var avhengige av seterdrift, jakt, fiske, og ved. Områdene i utmarka med sine ressurser var en essensiell del av bøndenes livsgrunnlag.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg allmenningsretten, bøndenes bruksrett i allmenningene og allmenningenes rolle i bondeøkonomien på 1700-tallet. Først i kapittelet vil jeg komme med en nærmere definisjon av begrepet allmenninger og allmenningsretten. Så vil jeg gå inn på myndighetenes forsøk på å regulere bøndenes bruk av allmenningene og da spesielt allmenningsskogene. Til slutt i kapittelet vil se på allmenningenes rolle i bondeøkonomien, og da spesielt i Gudbrandsdalen og Østerdalen, da det var i disse områdene de største salgene av allmenninger foregikk i 1726.

2.2 Allmenningsretten og bøndenes bruksrett

Allmenninger kan forenklet defineres som områder i utmark, der felleskapet eller en bestemt gruppe slik som bygdelag har bruksrett. Allmenningsretten innebærer en rekke bruksrettigheter slik som retten til hogst, fiske, jakt og seterdrift i utmark. Allmenningsretten er en av de eldste nedskrevne lovene i Norge og kan spores tilbake til middelalderen.³⁶ I allmenningsrett blir ofte begreper slik som «fra Arilds tid» og «alders tids bruk» brukt for å

³⁶ Thor Falkanger, *Allmenningsrett*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2009), 21.

vise til at områdene i utmarka har blitt tatt i bruk siden uminnelige tider og som begrunnelse for bruksrett.³⁷ Gjennom tidene har staten vært opptatt av å regulere bruken av allmenningene, samtidig som myndighetene har presisert i lovverk at bøndene har rett til å ta i områdene i bruk. I Gulatingsloven står det blant annet: «Kvar mann skal nytta vatn og ved i ålmenningen. Kvar skal ha ålmenningen sin, som han har hatt han frå gamal tid (at fyrnsku).»³⁸ Allmuens rettigheter i allmenningene ble videreført i Christian Vs Norske lov (N.L.). Artikkel 3-12-1 tar i likhet med Gulatingsloven utgangspunkt i at bruken av allmenningene skal være som den alltid har vært; «Saa skal Alminding være, saasom den haver været af gammel Tid, baade det øverste og yderste.»³⁹ Det er viktig å presisere at lovverket ikke ga bøndene eiendomsrett til grunnen, men bruksrett til områdene i allmenningen. Lovene presiserte at selv om bøndene hadde retten til å ta i bruk allmenningene måtte de ikke overskride sine rettigheter, da kongen også hadde sin rett til allmenningene. Allmenningsretten har på grunn av statens ønske om kontroll vært gjenstand for strid gjennom tidene. I de tidligere lovene slik som Gulatingsloven blir ikke kongens eiendomsrett over allmenningene spesifisert, men utover 1600-tallet begynte myndighetene å legge vekt ideen om kongen som allmenningenes eier.⁴⁰

For å regulere bøndenes bruk i allmenningene kom den dansk-norske staten utover 1600- og 1700-tallet med lover som begrenset hva bøndene kunne bruk utmarka til. Et eksempel på regulering av bøndenes bruk av allmenningene er å finne i artikkel 3-12-5 i N.L.: «Dersom nogen saaer Korn, eller slaar Høe udi Alminding uden Fogdens Bevilling, da eier Kongen baade Korn og Høe.»⁴¹ Allmuen stod dermed ikke helt fritt til å ta i bruk allmenningene og ressursene i utmarka. Allmenningen med dens ressurser skulle brukes av de omkringboende bøndene, og bruksrettighetene var knyttet til gårdsbruket.⁴² Bøndene hadde rett til seterdrift i de områdene som var tilknyttet bygdelaget og retten til å ta i bruk skogen til privat bruk, slik som å hente brensel og tømmer til bygging og gårdsbruk.⁴³ N.L. 3-12-6 forbød bråtebrenning og hogst i kongens allmenninger uten tillatelse. Det er ikke dermed sagt at bøndene fulgte

³⁷ Begreper slik som «fra Arilds tid» og andre uttrykk som betyr fra uminnelig tid er vanlige allmenningsuttrykk og viser til at områdene i utmarka ble tatt i bruk fra før områdene ble definert som allmenninger. «Alders tids bruk» blir ofte bruk i rettspraksis som begrunnelse for bruksrett. Se også: Thor Falkanger, *Tingsrett*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1993), 256-258.

³⁸ Knut Robberstad, *Gulatingslovi.*, Vol.33. Norrøne bokverk., (Oslo: Samlaget, 1937), 143.

³⁹ N.L. 3-12-1. Se for eksempel Otto Mejlænder, *Kong Christian den Femtes Norske Lov af 15de April 1687 i uddrag med henvisninger*. (Christiania: B.S. Wallings forlagsboghandel, 1871), 51.

⁴⁰ Stang, *Rettigheter i utmark – i historisk perspektiv*, 27.

⁴¹ N.L. 3-12-5

⁴² Falkanger, *Allmenningsrett*, 21.

⁴³ N.L. 3-12-6

lovene, men regelverket viser at myndighetene utover 1600-tallet ble mer opptatt av å kontrollere bøndenes bruk av allmenningsskogene. Formålet bak lovverket var å bevare skogene, men kanskje først og fremst å sikre statens inntekter knyttet til skogbruket. Statens ønske om å regulere bøndenes bruk av allmenningsskogene førte til en rekke forordninger som begrenset bøndenes bruksrett i allmenningene.

2.3 Regulering av bøndenes bruk av allmenningsskogene

Skogen var spesielt viktig for bøndene som inntektskilde ved siden av jordbruket og som kilde til tømmer, brensel og treverk til redskaper. Utover 1600-tallet vokste skogbruket i takt med trelasteksporten og dette førte til økte inntekter for de bøndene som drev sagbruk. Bøndene hadde i stor grad hatt kontroll over trelasthandelen og sagbrukene, men mistet utover 1600 og 1700-tallet rettighetene til sagbrukene da de ble utkonkurrert av borgerskapet og trelasthandelen ble sentralisert i de store byene.⁴⁴ Utover 1600-tallet kom myndighetene i Danmark-Norge med strengere reguleringer av skogbruket i allmenningene, i et forsøk på å forhindre overhogst. Under Christian IV ble kommisjoner nedsatt for å sikre bærekraftig drift av skogene. I 1631 var rikskansler Jens Bjelke en av de som ledet skogbefaringer iblant annet Gudbrandsdalen og Østerdalen. Formålet med befaringene var å få oversikt over allmuens hogst i skogene og skogenes forfatning, og da spesielt muligheten for hogst til bjelker og master.⁴⁵ Granskningen av skogbruket resulterte i forordninger og reskripter som skulle bidra til å beskytte skogene, men som fikk store konsekvenser for bøndenes bruk. Som et resultat av skogbefaringene i 1631 ble det foreslått å legge begrensninger på hvor store bjelker bøndene kunne selge. Gjennom beskatning av skogbruket slik som tømmereskatt, hadde staten en viktig inntektskilde. Det var derfor viktig for myndighetene å få en god og nøyaktig oversikt over skogenes tilstand, men karleggingen av skogene og deres verdi var ingen enkel prosess. Øystein Rian har vist i *Bratsberg på 1600-tallet: stat og samfunn i symbiose og konflikt*⁴⁶ hvordan både bønder og lokale embetsmenn i forbindelse med landkommisjonen i 1661 fremstilte skogene som dårligere enn det de egentlig var, for å forhindre at skattene knyttet til skogbruket skulle øke. Underrapportering og motarbeidelse fra bøndene kan anses som en form for ulovlig motstand. Jeg vil komme nærmere inn på bøndenes ulovlige motstand i kapittel.4 om bøndenes protester mot allmenningssalget.

⁴⁴ Dyrvik, *Norsk Historie 1536-1814*, 119-120.

⁴⁵ Skogdirektøren, *Historik*, 1.del i *Skogvæsenets historie*, (Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri, 1909), 13

⁴⁶ Rian, *Bratsberg på 1600-tallet: stat og samfunn i symbiose og konflikt*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1996), 179.

Videre begrensninger på bøndenes bruk av skogen kom under Christan V, og da særlig i 1680-årene. I en forordning av 5. desember 1685 kom kongen med «forbud mot å bortforpakte skog til uhogst og mot å hogge skog til uplikt», med den begrunnelse at det var «hugget for Fode ubillig stor Mængde af Bjelker, at mange Skove derover engang ere udhugne.»⁴⁷ Retten til å drive skogbruk ble til et område for interessekonflikt mellom allmuen og myndighetene. Økt urbanisering og befolkningsvekst i Vest-Europa fikk ringvirkninger for norsk trelasthandel og bondeøkonomien, da behovet for tømmer, planker og bjelker vokste.⁴⁸ Den økte etterspørsel skapte også en større interesse for skogbruket fra myndighetenes side. Myndighetene innså verdiene som lå i skogbruket og ønsket derfor å regulere skogbruket, noe som førte til lover knyttet til omsetning av trelast. Bønder skulle ikke kjøpe trelast eller tømmer for videresalg, da det var kun sagbrukene eller andre med rett til å kjøpe tømmer som kunne handle med bøndene. Regulering av skogbruket og trelasthandelen førte til innskrenkning av bøndenes bruk av skogen. I tillegg til at forordninger skulle bidra til å regulere bøndenes hogst i skogene, økte skatten knyttet til sagbruket mot slutten av 1600-tallet. Sagbrukene ble fra 1679 pålagt en egen skatt på bord og tømmer fra benefiserte skoger og allmenninger.⁴⁹ Under Christian V ble reguleringen av sagbrukene strengere, noe som resulterte i sagbruksprivilegiene gitt ved kongelig reskript av 6. oktober 1688. Reskriptet var et resultat av en kommisjon fra 1687. Kommisjonen hadde hatt i oppgave å etterse og kontrollere bjelkebruket og sagbruket sønnafjells.⁵⁰ Kommisjonen hadde også undersøkt sagens tilstand, tilgangen på tømmer i skogene og hvilke skoger tømmeret kom fra. I tillegg hadde den kommet med vurderinger av hvilke sager som burde avskaffes og hva som burde regnes som ulovlig hogst. Kommisjonens vurderinger resulterte i innføringen av sagbruksprivilegier sønnafjells med enerett til å skjære tømmer og kvantumsager. For å unngå at skogene skulle bli uthogde bestemte myndighetene at skoger ikke skulle leies bort og at bøndene ikke kunne hogge uten lov eller uten å ha betalt de avgiftene som ble krevd av dem. Også ved nyrydding i skogene og allmenningene krevde staten avgifter av bøndene. Voksende folketall i bygdene førte til at det ble ryddet nye områder i allmenningene, da det ikke var nok husmannsplasser eller gårdsbruk til den voksende befolkningen. Nyrydding i allmenningene ble regulert av N.L 13-12-7, og loven sikret bøndene skattefrie rydningsplasser i de første

⁴⁷ J.H.Schou, *Kong Christian V Forordninger fra 1670 til 1699 samt nogle før hans Tid udkomne Anordninge*, 1 del i *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve*. (København, Sacharias Breum, 1795), 523-524.

⁴⁸ Dyrvik, *Norsk Historie 1536-1814*, 118.

⁴⁹ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 42.

⁵⁰ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 46.

seks årene. Men etter at de seks årene var gått skulle plassene takserer og nyryddet jord skulle bli medregnet i landskylda.⁵¹ Myndighetenes regulering av skogbruket og allmenningsskogene viser tydelig at staten ikke ønsket at bøndene skulle ha fri bruk i allmenningene, da skogene også var viktige for statens økonomi. Reguleringen av skogbruket og bøndenes bruksrett skapte konflikter rundt hvem av kongen og allmuen som hadde den egentlige retten til å bestemme over allmenningene. Konflikten rundt bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett vil bli nærmere undersøkt i kapittel.3.

2.4 Allmenningenes rolle i bondeøkonomien i Gudbrandsdalen og Østerdalen

Sentralt i bondeøkonomien stod jordbruket, men norske bønder hadde også tilleggsnæringer slik som jakt, fiske og skogbruk. For den norske bonden på 1600- og 1700-tallet var det nødvendig med allsidig gårdsdrift og i tillegg til jordbruket, for å bli mest mulig selvforsynt. Tilleggsnæringer var vel så viktige deler av bondeøkonomien som jordbruket var. Jordbruket var ofte preget av uår og åkerbruket og korndyrking var ikke alltid en sikker matkilde. Jakt og fiske i utmarka og allmenningene var derfor viktige kilder til matauke i tillegg til jordbruket. Fisket var hovedsakelig en tilleggsnæring for fiskerbøndene langs kysten, men også for bøndene i innlandet var fiske essensielt, og da spesielt rundt de store innlandssjøene. En annen sentral del av bondeøkonomien og spesielt jordbruket var husdyrholdet. Allmenningene hadde stor verdi for husdyrholdet, da bøndene kunne ha seterdrift og høste slått til dyrefôr i utmarka. Fedrift sørget videre for gjødsling av åkerbruket. Jordbruket og utmarksbruk utfylte hverandre, og bøndene var helt avhengige av å kombinere gårdsbruket med utmarksbruk. Skogen var som nevnt en viktig ressurs for både bøndene og staten og ved siden av jordbruket og fiske ble det kommersielle skogbruket en av de viktigste næringene i landet. For bøndene var også skogen viktig som kilde til materialer til husbygging og brensel, i tillegg til tømmer.

Bondeøkonomien i Gudbrandsdalen og Østerdalen var i stor grad preget av seterdrift, husdyrbruk og skogbruk, i tillegg til jordbruket. Det er viktig å spesifisere at jordbruket innad i Gudbrandsdalen og Østerdalen var variert. Begge dalene spenner seg over store områder og består av fjellbygder, skogbygder og jordbruksorienterte bygder. Avsnittet er derfor en forenkling av bondeøkonomien i de to områdene, da hensikten er å illustrere hvor viktig utmarksbruket var for bøndene. I skog og fjellbygdene var ofte produksjonen av korn lav, da jorda ikke var særlig næringsrik. Bøndene i fjellbygdene måtte derfor kjøpe korn fra mer

⁵¹ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*,113.

kornrike områder slik som Hedmarken.⁵² I bygder slik som Gausdal i Gudbrandsdalen lå gårdene på 1700-tallet spredt. Skoger, stein og bekker stykket opp jorda og gjorde jordbruket utfordrende i fjellbygdene.⁵³ På de fleste gårdene var husdyrholdet viktig. Husdyr slik som hester, geiter, sauer og kyr var vanlige. Fedrift og fjellbeiter var kjennetegn ved bondekulturen i Gudbrandsdalen og Østerdalen.⁵⁴ Bøndene drev med seterdrift og hadde gjeteområder i allmenningene. Allmenningene med beiteområder og fiskevann var derfor svært viktige for bønder i slike områder der jordbruket ikke var nok til å overleve. På seterløkkene i allmenningene innhøstet også bøndene slått til dyrefor. I elevene i allmenningene kunne bøndene fløte tømmer. Ivar Teigum skriver hvordan mulighetene for fløyting av tømmer bidro til å skape interesse fra kjøpmenn under auksjonene av krongods og allmenninger i Gudbrandsdalen i 1726.⁵⁵ Allmenningene slik som Atnedalen var også viktige som gjennomfartsårer. Gjennom den nordlige delen av Atnedalen skal det ha gått vei fra Gudbrandsdalen og videre til Trøndelag.⁵⁶

Atnedalsallmenningen var en av de viktigste allmenningstrekkene for både bønder i Gudbrandsdalen og Østerdalen. Atnedalen ligger øst for Rondane, mellom de nordre delene av Gudbrandsdalen og Østerdalen. Antedalsallmenningene bestod av en rekke allmenninger, inkludert Dovre Atnedalsallmenning, Ringebru Atnedalsallmenning og Alvdals Atnedalsallmenning.⁵⁷ I Dovre Atnedalsallmenning drev allmuen hovedsakelig med fjellbruk, jakt og sanking, men allmenningen var også sentral i seterbruket og for fiske. I områder slik som Atnedalen der allmenningstrekkene lå nære hverandre oppstod det også uenigheter mellom de forskjellige bygdelagene om hvor grensene egentlig gikk mellom de ulike allmenningene. I perioden mellom 1709 og 1717 var Fron og Dovre allmue i konflikt over grensene mellom deres Atnedalsallmenninger.⁵⁸ Uenigheter rundt grenser mellom allmenninger og hvilket bygdelag som rettmessig hadde bruksrett i allmenningene, viser hvor viktige allmenningene var for bøndene. Bruksretten i allmenningene skulle tilhøre de nærliggende allmuene, men i områder slik som Atnedalen der grensene var uoversiktlige kunne det fort oppstå konflikter. Det var viktig for bøndene å sikre seg bruksretten til

⁵² Anna Tranberg, «Forretningsjordbruk på Hedemarken for 1850», i *Norsk bondeøkonomi 1650-1850*, redigert av Knut Sprauten & Anna Tranberg, (Oslo: Samlaget, 1996), 21.

⁵³ Finn Erhard Johannessen. *Folkevekst Og Levekår 1530-1830*, bind.3 av *Gausdal Bygdehistorie*. (Gausdal Kommune: 1990), 139.

⁵⁴ Teigum, *Frå 1600-tallet til 1907*, 158.

⁵⁵ Teigum, *Frå 1600-tallet til 1907*, 143.

⁵⁶ Ivar Sæter, *Foldalen*, (Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri, 1920), 22.

⁵⁷ Dahl, *Utviklingen av bosetning, eiendom- og bruksforhold i Nordre Atnedalen*, 33.

⁵⁸ Dahl, *Utviklingen av bosetning, eiendom- og bruksforhold i Nordre Atnedalen*, 37.

allmenningene for å kunne hevde krav på både ressursene og områdene. Konfliktene rundt bøndenes bruksrett i allmenningen vokste mot slutten av 1600-tallet i sammenheng med at myndighetene hevdet kongens eiendomsrett. Staten så muligheten til å tjene penger på allmenningen gjennom salg og bygsel, noe som truet bøndenes bruksrett og selve bondeøkonomien. Flere av allmenningene som lå knyttet til Atnedalsallmenningen ble mot slutten av 1600-tallet skyldsatt og senere solgt på under auksjonene i 1726.

2.5 Konklusjon

Allmenningsretten forble nesten uforandret i tiden mellom middelalderen og 1700-tallet og ga bøndene bruksrett i allmenningene. Det at allmenningsretten forble nesten uforandret viser hvor godt forankret allmenningsretten var både kulturelt og juridisk i samfunnet. Bøndene hevdet sin rett til områdene i utmarka ved å vise til at de hadde tatt i bruk områdene siden uminnelige tider, noe lovverket også slo fast. Men selv om myndighetene ga allmuen retten til å ta i bruk allmenningene, ble også bøndenes bruk av utmarka og da spesielt skogene regulert. Det lå store verdier i skogbruket og myndighetene ønsket å kontrollere bøndenes hogst både for å bevare skogene og for å kunne dra nytte av skogbruket gjennom toll, tidende og salg. Myndighetenes ønske om å bevare skogene og kontrollere skogbruket førte til en rekke forordninger slik som sagbruksprivilegiene fra 1688. Forordningene og reguleringene av bøndenes utmarksbruk hadde store konsekvenser da allmenningen og utmarksbruket var helt nødvendige for at bondeøkonomien skulle gå rundt. Spesielt i bygdene der jordbruket var preget av lav kornproduksjon, slik som i fjellbygder i Gudbrandsdalen og Østerdalen, var beiteområder, skogen og fiskevannene i allmenningene livsviktige. Som jeg vil se nærmere på i neste kapittel førte myndighetenes økte interesse for allmenningene og skogene til konflikter mellom bøndene og myndighetene.

Kapittel 3. Forvaltning og salg av kongens jordeiendommer på 1600- og 1700-tallet

3.1 Innledning

Allmenningene og områdene i utmark var i tillegg til å være en sentral del av bondeøkonomien også en viktig inntektskilde for staten, og da spesielt gjennom bygsel og salg. Gjennom salg av krongods kunne staten tjene inn penger i krisetider, slik som etter de mange krigene Danmark-Norge deltok i på 1600- og 1700-tallet. I løpet av perioden mellom 1611 og 1720 deltok Danmark-Norge i seks kriger. Krigføringen krevde enorme ressurser som resulterte blant annet i økte skatter for befolkningen. I et forsøk på å dekke utgiftene til krigføring og krigsgjeld besluttet myndighetene å selge krongods, kirker og allmenninger.

Krongodssalget på 1660 og 1680-tallet kan ses på som en forløper til det omfattende salget av kirker og etter hvert allmenninger på 1720-tallet. Utover 1720-tallet ble også enkelte allmenninger satt i særskilt skyld i sammenheng med utarbeidelsen av 1723 matrikkelen. Dette førte til at seterløkker og enger ble bygslet og bøndene måtte betale skyld til myndighetene. Ved den tidligere matrikuleringen i 1668 var kun gårdene med tilhørende områder i utmarka blitt skyldsatt, ikke hele allmenninger. Skyldsettingen av områder i utmarka førte til at myndighetene nå i større grad kunne kreve skatter og avgifter knyttet til bøndenes utmarksbruk. Skyldsettingen førte også til at myndighetene satte spørsmål ved hvem som egentlig hadde retten til allmenningene, kongen eller bøndene? I sammenheng med skyldsettingen hevdet myndighetene kongens eiendomsrett i allmenningene, som senere ble brukt som argumentasjon for allmenningssalgene i 1726.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg hvordan reguleringer og forvaltning av allmenninger på 1600- og 1700-tallet påvirket beslutningene om å selge allmenninger på 1720-tallet. Først i kapittelet vil jeg se nærmere på salg av statseiendommer på 1600-tallet og hvordan disse salgene førte til allmenningssalget i 1726. Videre vil jeg knytte skyldsetting av allmenninger og arbeidet med en ny matrikkel i årene mellom 1721 og 1723, sammen med allmenningssalget. Til slutt vil jeg ta for meg salget av allmenninger i Opplandene, og da spesifikt i Gudbrandsdalen og Østerdalen. Dette kapittelet vil i hovedsak bygge på sekundærlitteratur og tidligere forskning på allmenningenes historie av henholdsvis Ludvig M.B Aubert og Gunnar Tank.

3.2 Salg av krongods og allmenninger på 1600-tallet

Mellom 1611 og 1720 deltok Danmark-Norge som nevnt i en rekke kriger, som i tillegg til å kreve menneskeliv og forårsaket materielle skader, kostet staten store summer. Da økte skatter ikke var nok til å dekke statsgjelden, ble salg av statseiendommer slik som krongods, kirker og en metode for staten å tjene inn sårt trengte penger til statskassa. I et kongebrev fra 19. desember 1627 ble stattholder Jens Juel og kansler Jens Bjelke bedt om å vurdere panteverdien på kongens jordegods, basert på størrelsen av landskylda.⁵⁹ Kongens håp var at myndighetene kunne bruke krongodset til å sikre lån ved å pantsette dem. Juel og Bjelke hadde tidligere undersøkt skogenes tilstand og da også allmenningene. I et senere kongebrev fra 1628 fikk Bjelke beskjed om å starte pantsettingen av krongodsene, og da pantsette så

⁵⁹ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 115.

mange av dem som mulig.⁶⁰ Kongens instruksjoner til Bjelke var starten på en periode mellom 1640 og 1720 der myndighetene pantsatte og solgte krongods, kirker og etter hvert allmenninger i et forsøk på å forbedre statsfinansene. Salget av krongods og deler av kongens jordeiendommer fortsatte utover 1600-tallet. Mesteparten av kongens jordegods ble kjøpt opp av embetsmenn og andre fra de øverste stendene. Som følge av at krongodsene byttet eiere måtte leilendingsbønder ofte betale høyere avgifter og dermed ble det også krev mer pliktarbeid ved hovedgårdene.⁶¹

Samtidig som salget av krongods fikk negative konsekvenser for leilendingene, bidro også krongodssalget til overgangen mellom leilendinger og selveiende bønder i perioden. Størsteparten av de norske bøndene var frem til 1700-tallet leilendinger, som bygsla gårdsbruk.⁶² Salget av krongods utover 1660-tallet fikk ringvirkninger inn i bondestanden, da bønder fikk mulighet til å kjøpe gårder. Perioden mellom 1660 og slutten av 1700-tallet kan anses som en overgangsperiode mellom leilendinger og selveiende bønder. Starten på odelsbondens periode kan derfor spores tilbake til krongodssalgene på 1660-tallet, der krongods ble solgt til borgere og embetsmenn i første ledd, før bønder også etter hvert fikk muligheten til å kjøpe gårder og jordeiendommer.⁶³

Jussprofessor Thor Falkanger trekker fram salget av statseiendommer på 1600- og 1700-tallet som et viktig ledd i allmenningsrettens historie.⁶⁴ Salg av allmenninger skapte etter hvert et skille mellom bygdeallmenninger, privatallmenninger og kongeallmenninger. Salg av statseiendommer til bygdelag førte til at allmenningene ble til bygdeallmenninger der bestemte bygdelag hadde bruksretten. Da ikke nødvendigvis alle i bygda var med på å kjøpe opp allmenningen ble det forskjell på hvem som innad i bygda hadde bruksrett og eiendomsrett i allmenningen. Da eierparten innad i allmenningene også kunne variere, kunne dette bidra til konflikter innad i bygdelag. Ved salg til privatpersoner ble allmenningen til en privatallmenning, ved slike salg kom med det etter hvert forbehold at bygdefolkets bruksrettigheter måtte respekteres, men som jeg vil komme inn på senere i oppgaven ble ikke bygdefolkets rettigheter alltid respektert av de nye eierne. Salg av allmenninger både til private og til bygdelag rørte ved det tradisjonelle utmarksbruket i allmenningene, da bøndene

⁶⁰ Yngvar Nielsen, *Jens Bjelke Til Østråt - Norges Riges Kansler*. (Kristiania: Den norske historiske forening, 1872), 139-140.

⁶¹ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 119.

⁶² Dyrvik, *Norsk historie 1536-1814*, 137.

⁶³ Sogner, *Krig og fred 1660-1780*, 232.

⁶⁴ Falkanger, *Allmenningsretten*, 49.

ikke lenger hadde den samme tilgangen til områdene i utmarka. Salget av statens jordeiendommer tok seg opp i årene etter den store nordiske krig, og spesielt som følge av arbeidet med en ny matrikkel mellom 1721 og 1723.

3.3 Matrikkelforarbeidet og skyldsetting av allmenninger matrikkelforarbeidet

Som nevnt innledningsvis var salget av allmenninger i Opplandene i 1726 nært knyttet til utarbeidelsen av en ny matrikkel. Arbeidet med en ny matrikkel for Norge startet ved kongelig befaling av 7.juli 1721.⁶⁵ Under arbeidet med matrikkelen skulle alle gårder og omkringliggende skogsområder, enger og slåtter kartlegges. Staten ønsket en oversikt over ressursene som var å finne i utmarka, da inkludert allmenningene.⁶⁶ Matrikkearbeidet ble avsluttet bare fire år etter det startet ved kongelig reskript av 8. desember 1724.⁶⁷ Som nevnt i innledningen har norske historikere forklart matrikkelens fall fra ulike perspektiver. Jeg vil gå nærmere inn på likhetene mellom matrikkelens fall og avslutningen på allmenningssalget i kapittel.5. I dette avsnittet vil jeg se nærmere på konsekvensene matrikuleringsarbeidet fikk for bøndenes bruk av allmenningene i Akershus stift.

Arbeidet med matrikkelen fikk store følger for allmenningene og bøndenes bruksrett i allmenningene. Det oppstod forvirringer rundt myndighetenes instruksjoner til matrikkelen, som førte til at allmenningene ble skyldsatt ulikt i rundt i landet. I Akershus stift ble det oppfattet som at allmenningene skulle bli skyldsatt særskilt.⁶⁸ Dette førte til at områdene i utmarka i Akershus stift ble skyldsatt særskilt og ikke som en del av gårdsbruket. Ved den tidligere matrikuleringen i 1688 hadde gården med tilhørende områder blitt skyldlagt, ikke selve allmenningene. Som følge av skyldsettingene ble det lagt vekt på at kongen eide allmenningene mens bøndene kun hadde bruksrett og ikke eiendomsrett i allmenningene, og derfor burde betale skatt til kongen for bruken. I flere fogderier kom bøndene med klager over skyldsettingene. På tingene ble det forsøkt avgjort om det var kongen eller bøndene som var den rettmessige eieren av allmenningene. Det ble bragt frem at selv om bøndene hadde tatt i bruk allmenningene «fra Arilds tid», var kongen som landets overhode eieren av landet, og dermed også allmenningene. Da bøndene selv erkjente at allmenningene tilhørte kongen, ble dette senere brukt som et argument mot bøndenes bruksrett, ved salg av allmenninger.⁶⁹

⁶⁵ Dyrvik, *Den lange fredstiden 1720 – 1784*, 375.

⁶⁶ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 123.

⁶⁷ Kongelig reskript av 8. desember 1724, i Wessel Berg, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind 1, 470-471.

⁶⁸ Gunnar Tank, *Særskilt skyldsætning af almenninger*, 8-9.

⁶⁹ Tank, *Særskilt skyldsætning af almenninger*, 10.

Skyldsettingen av allmenningene fikk store konsekvenser for bøndene og deres rettigheter. Som følge av at allmenningene ble skyldsatt kunne nye eiere ved salg overta retten til å kreve inn bygselavgift. Dette førte private eiere, ofte borgere fra Christiania, kunne kreve inn avgifter fra bøndene om de for eksempel forsøkte å rydde jord i allmenningene. Misforståelsen om særskilt skyldsetning av allmenningene i Akershus stift bidro til forvirringer rundt salg av allmenninger og hvorvidt de kunne selges eller ikke med tanke på eierskap. Om kongen var rettmessig eier og bøndene bare hadde bruksrett kunne myndighetene selge allmenningene. Kongens eiendomsrett ble derfor brukt som argumentasjon for salg av allmenninger på 1720-tallet.

3.4 Allmenningssalget i 1726

Årene med krig og finansielle problemer fortsatte for den dansk-norske staten inn på 1700-tallet. Etter deltakelsen i den store nordiske krig i årene mellom 1709 og 1720 var statsgjelden blitt 15 ganger større enn ved krigens start.⁷⁰ Under Frederik IV ble det besluttet å selge unna statseiendommer for å tjene inn penger til staten. Først i prosessen besluttet kongen ved reskript 14.august 1722, etter råd fra biskop Deichmann, å selge unna alle kirkene i Norge i 1722.⁷¹ Samme måned besluttet kongen at også norske strøgods skulle selges, og han ba stattholder Vibe om å igangsette salgene omkring i landet. Salgene av strøgods ble senere samme år besluttet utsatt, et valg Steinar Supphellen forklarer som et resultat av at myndighetene heller ville vente med salget av krongods til kirkesalget var over.⁷² Nærmere instruksjoner om krongodssalget kom ikke før i desember 1725, da rentekammeret oversendte en befaling til Vibe om å begynne auksjoner av kongens jordegods.⁷³ I sammenheng med strøgodssalget ble det også solgt allmenninger i Opplandene, og da hovedsakelig i Gudbrandsdalen og Østerdalen.⁷⁴ Tank har forklart salgene av allmenninger i Opplandene som et resultat av 1723 matrikkelen.⁷⁵ Allmenningene hadde som følge av skyldsetting blitt definert som kongens eiendommer og kunne derfor selges. I likhet med matrikuleringsarbeidet bar salget av strøgods preg av misforståelser og forskjeller mellom de ulike amtene. Mens det på strøgodsauksjoner på Romerriket, Hadeland og Ringerike ikke ble

⁷⁰ Dyrvik, *Den lange fredstiden 1720-1784.*, 370.

⁷¹ Kongelig reskript 14.august 1722, i Wessel Berg, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, 457-458.

⁷² Supphellen, *Den politiske bisp - Bartholomeus Deichman i norsk historie 1713-1730*, 75.

⁷³ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 5.

⁷⁴ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 122.

⁷⁵ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 6. Fotnote .1 Tanks kommentar.

solgt allmenninger, ble allmenningene og tilhørende fiskevann tatt med på strøgodsauksjonene i Gudbrandsdalen og Østerdalen i 1726.⁷⁶

Auksjonene av strøgods i Opplandene ble avholdt mellom 3. og 20. august og i løpet av de få dagene ble det solgt jordeiendommer for 11000 riksdaler.⁷⁷ En av de første auksjonene ble holdt på gården Elstad i Ringeby, der krongods og allmenninger i Gudbrandsdalen gikk under hammeren. I Vågå prestegjeld ble det lyst ut for salg tjuefire gårder, fire allmenninger og en rekke fiskevann med tilhørende fiskerettigheter.⁷⁸ Flere av allmenningene ble kjøpt opp av private og spesielt av kjøpmenn fra Christiania, slik som allmenningen i Skjåk. Denne allmenningen ble kjøpt av kjøpmann Johan Joachim Lonicer for 950 rdl.⁷⁹ Lonicer sikret seg flere av allmenningene som ble solgt under auksjonene i Opplandene. For 150 rdl. kjøpte han Joramo allmenningen i Lesja. Lonicer kjøpte også opp allmenninger i Lom og Nordherredsmarka med fiskevann.⁸⁰ Salget av allmenninger til private, førte til protester fra bøndene som var redde for å miste sin bruksrett og tilgang til områdene i utmarka.

Protestene startet allerede ved den første auksjonen på Elstad. For å berolige bøndene og avgjøre spørsmål rundt eiendoms- og bruksrett skulle stattholder Vibe overse auksjonene og komme opp med vilkår for salgene, slik at bøndene kunne beholde sine bruksrettigheter. I tillegg ble auksjonene annonsert for allmuen ved plakater og oppslag på kirkedører i amtene.⁸¹ Til tross for annonseringen skal bøndene først ha blitt oppmerksomme på det faktum at salgene også inkluderte allmenningene og fiskevann ved auksjonene, noe som bidro til å skape stor harme. Om allmenningene og fiskevannene kom i private hender kunne dette true bøndenes tilgang til områdene i utmarka, og dermed true hele deres levemåte. Videre bidro forviklinger rundt allmenningssalget og mangel på spesifisering av bøndenes rettigheter ved auksjonene til protestene. Rentekammeret forsøkte å berolige bøndene ved å utarbeide betingelser ved salgene som skulle sikre bøndenes bruksrettigheter. I et skriv til stattholderen argumenterte rentekammeret for at bøndene måtte få beholde sine bruksrettigheter i allmenningene, også ved salg:

...de omgrænsende Bønder, hvor de af Arilds tid tilforn udi Almindingen have havt Sæterbol og Græsbed, med fornøden Hustømmer, Brændeved og Spaan til deres

⁷⁶ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 124.

⁷⁷ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 124-125.

⁷⁸ Teigum, *Bygdebok for Vågå og Sel*, 142.

⁷⁹ Teigum, *Bygdebok for Vågå og Sel*, 143.

⁸⁰ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 124.

⁸¹ Aubert, *Bidrag til kundskab om allmenningerne*, 6.

Gaardes Vedligeholdelse samt frit Fiskeri udi Fiskevandene, samme Rettighed dennem da fremdeles bliver reserveret og forbeholden ...⁸²

Rentekammeret ville fastsette det at bøndene fikk beholde sine rettigheter som et av vilkårene ved salgene. Men disse vilkårene kom ikke fram ved annonsering av salgene, og det var stor uklarhet knyttet til salg av allmenningene. For om allmenningene ble solgt hva skulle så skje med bøndenes bruksrettigheter? Kunne nye eiere nekte bøndene tilgang til de områdene de så sårt trengte og hadde tatt i bruk siden «Arilds tid», eller skulle bøndene fortsette å ha bruksrett i allmenningene samtidig som allmenningene kom i privat eie? Denne usikkerheten rundt forskjellene mellom bruks- og eiendomsrett bidro til å skape protester fra bøndene.

3.5 Avslutning

I krisetider var myndighetene nødt til å selge unna kongens jordeiendommer for å dekke statsgjelden, da økte skatter ikke var nok. Salget av statseiendommer på slutten av 1600-tallet og da spesielt krongodssalget i 1680-årene la til rette for salg av allmenninger på 1720-tallet. Salget av krongods fikk både negative og positive konsekvenser for bøndene, på den ene siden førte salget til at leilendinger måtte betale høyere skatter, samtidig som salget av krongods også bidro til overgangen fra leilendinger til selveiende bønder. Da enkelte allmenninger også ble solgt under krongodsauksjonene kom allmenninger over i private hender. Det allmenninger ble solgt til private bidro til å skape et skille mellom privatallmenninger, bygdeallmenninger og kongeallmenninger. Definisjonen av allmenningene som kongeallmenninger understreket kongens eiendomsrett til områdene i utmarka, som igjen muliggjorde salget av allmenninger. Særskilt skyldsetting av allmenninger i Akershus stift under matrikkelarbeidet mellom 1721 og 1723 førte til at allmenningene ble definert som kongens eiendom. Siden kongen ble ansett som den rettmessige eieren av allmenningene, hadde han derfor også retten til å selge dem til tross for bøndenes bruksrett og sterke tradisjon med utmarksbruk. Salget av kongens krongods førte til at flere allmenninger i Opplandene og da hovedsakelig Gudbrandsdalen og Østerdalen ble solgt under auksjoner i 1726. Flere av allmenningene ble kjøpt av private eiere, slik som kjøpmenn fra Christiania. Salget av allmenninger til private eiere førte til protester fra bøndene, da de fryktet kjøperne ville motarbeide deres bruksrettigheter og tilgang til områdene i utmarka. Jeg vil se nærmere på bøndenes protester mot allmenningssalget i neste kapittel.

⁸² Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 6.

Kapittel.4 Bøndernes protester mot allmenningssalget

4.1 Innledning

Salget av allmenninger i Opplandene i 1726 skapte som nevnt protester fra bøndene, som fryktet de ville miste tilgangen til sårt trengte områder i utmarka. Bøndene viste sin misnøye med salgene gjennom både lovlige former for motstand og gjennom mer illegitime metoder slik som hverdagsmotstand.⁸³ Bøndene sendte supplikker til myndighetene der de argumenterte for sine bruksrettigheter og allmenningsrettens lange tradisjoner. I supplikkene tok bøndene også opp hvor nødvendige allmenningene og utmarksbruket var for bondeøkonomien. Supplikker fra bøndene viser en allmue som var klar over sine egne rettigheter. Når ikke klagene førte frem, tydde bøndene også til andre midler for protest. To bønder fra Østerdalen opplevde å ikke bli hørt av stattholderen og bestemte seg for å reise til København for å overlevere en memorial til kongen. Bøndernes opptreden i København vakte oppsikt hos myndighetene. Både stattholderen og rentekammeret virker i brev og skriv, sendt i perioden rundt salgene, til å uttrykke bekymring for effekten av østerdølenes protestreise. I protest mot salgene utførte også bøndene hverdagsmotstand, ved å protestere mot salgene på auksjonene og slik hindre gjennomføring av salg. Bønder i enkelte bygder gikk også sammen om å kjøpe opp allmenninger og tilhørende fiskevann.

I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på bøndernes protester mot allmenningssalget i 1726, ved å se på de ulike formene for protest og motstand som bøndene tok i bruk. Først i kapittelet vil jeg se på hvordan bøndene brukte supplikker som protestmiddel, med utgangspunkt i en supplikk fra allmuen i Lom. Så vil jeg ta for meg hvordan to bønder fra Østerdalen først forsøkte å klage til stattholderen, før de dro på klagereise til København for å overlevere en memorial til kongen. Til slutt i kapittelet vil jeg se på bøndernes protester ved auksjonene og hva bøndernes kjøp av allmenninger og fiskevann kan si om deres motstand mot allmenningssalget.

4.2 Allmuen i Lom sin supplikk til stattholderen

Som nevnt i innledningskapittelet kunne allmuen under eneveldet henvende seg til myndighetene og kongen gjennom supplikker eller klageskriv. Som Steinar Supphellen

⁸³ Øystein Rian har definert hverdagsmotstand som bøndernes motvilje til å utføre arbeid de var pålagt eller følge lover. Se Rian, *Maktens historie i dansketiden*. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003. Rapportserien Nr.68, juni.2003, 73.

påpeker i *Supplikken som institusjon i norsk historie*⁸⁴ brukes gjerne begrepene supplikk, klageskriv og memorial om hverandre. Jeg vil i dette avsnittet ta i bruk begrepene supplikk og memorial om bøndenes henvendelser til myndighetene.

På vegne av allmuen i Lom sendte sognepresten Hans Frisak 5. august 1726 en supplikk til stattholder Ditlev Vibe, der han argumenterer for bøndenes rett til allmenningene.⁸⁵ I supplikken lister Frisak opp argumenter for at Tesse fiskevann og skogen på Lom ikke burde selges. Han poengterer at allmenningene og de tilhørende fiskevannene fra gammel tid har vært svært viktige for både bøndene og prestegården i området. Frisak viser også til at allmuens rettigheter har vært stadfestet av tidligere konger slik som Magnus Lagabøte:

1. Det Fiskevand Tessen har fra gammel Tid og fra det første, Christenheden blev plantet i Norge, været brugt af Bønderne i Vaardalen mod Kjendelse og Afgift deraf til Præsten paa Lom; som af Præstebolets Breve erfares, er det første given af høilovlig Ihukommelse Kong Olaf og siden stadfæstet af Kong Magnus til Gaarden Garmo, som af umindelig Tid har fulgt Loms Præstebol.⁸⁶

Videre trekker Frisak frem at salget av allmenningene vil ha store konsekvenser for bøndene i Lom prestegjeld, og da spesielt for bøndenes tilgang til sårt trengte ressurser slik som tømmer: «Lom Præstegjeld er saa slet av Skov, at faa Bønder have saavidt Skov ved sine Gaarde, som de kan hjelpe sig med til Fornødenhed ...» Presten poengterer videre i brevet at bøndene alltid har tatt i bruk allmenningene og derfor har ansett skogene som sine egne:

de flestes Skov ligger fra Gaardene, dels tæt ved dels inde i Bygden, bestaaende i de saakaldte Almenninger, hvilke Almuen, saavidt man av dem erfarer, aldrig har vidst andet end at have været deres egne Bygds Almenninger, eller ders Gaarde tilliggende fælles Skove, saa at det blotte Navn, som Bønderne mellem sig selv have givet deres fælles Skove, alene og intet andet have gjort dem til Almenninger.⁸⁷

I supplikken kritiserer Frisak det faktum at allmenningen hadde blitt satt i særskilt skyld og ikke blitt skyldsatt sammen med gårdene ved matrikuleringen.⁸⁸ Frisak sikter trolig til 1723 matrikkelen der allmenningene i Akershus stift ble skyldsatt særskilt, og som følge av dette

⁸⁴ Supphellen, «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-talet», i *Studier i norsk historie 1537 – ca.1800. Tvillingriket 1660- ca.1800*, 81.

⁸⁵ Supplikken fra Friskak og allmuen i Lom er transkribert og gjengitt i Aubert, *Bidrag til kundskab om Almenningerne*, 7-8.

⁸⁶ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 7.

⁸⁷ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 7.

⁸⁸ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 7.

ble ansett som kongens eiendom. Videre i supplikken argumenterer Frisak for at skogene ikke egner seg til noe «andet end til Brændeved, Gjærdesfag og anden Gaardsfornødenhed ...»⁸⁹ Bøndene burde derfor få beholde sine bruksrettigheter i allmenningen, da skogen ikke vil være til nytte for staten eller eventuelle kjøpere. Om allmuen skulle miste sine rettigheter i allmenningene ville dette true hele samfunnet, da bøndene hentet ved i skogene, fløtet tømmer i elevene om sommeren og brukte elevene som veier om vinteren. Frisak trekker også frem sin egen situasjon i supplikken. Om allmenningen og fiskevannene skulle bli solgt ville også prestegården risikere å miste sin tilgang til og bruk av allmenningene. Frisak avslutter klagebrevet ved å be stattholderen om å ta i betraktning konsekvensene av salget vil ha for både allmuen i Lom og prestegården:

Haaber derfor underdanigts Deres Excellence tager saadant i naadigst Konsideration, saa Præstegaarden fremdeles beholder sin Fornødenhed af bemeldte Skove, og jeg min Indkomst av Fiskevandet uforkrænket, lige som mine Formænd og jeg hidtil har nydt, samt Almuens Tarv i bedste Maade ...⁹⁰

Frisak og allmuen i Lom sin supplikk til stattholderen er et eksempel på hvordan bønder og hele allmuer gikk sammen for å fremme klager eller ønsker til myndighetene. Historiker Michael Bregnsbo trekker frem at det ikke var uvanlig at personer med overordnet ansvar for allmuen, slik som sogneprester, skrev supplikker på vegne av allmuen.⁹¹

Norske historikere har vektlagt supplikkens betydning og påvirkning på statens politikk under eneveldet ulikt. Knut Mykland har argumenter for at allmuen hadde mulighet til å påvirke myndigheten gjennom supplikker.⁹² Øystein Rian på sin side har kritisert fremstillingen av supplikker som en metode for allmuen til å påvirke myndighetene.⁹³ Rian påpeker at myndighetene kunne regulere og kontrollere folkets politiske ytringer gjennom supplikkordningen. Supplikkene ga riktig nok kongen og myndighetene informasjon om folkets meninger, men supplikkene var underlagt strenge regler for utforming som gjorde det mulig å kontrollere folkets ytringer. Supplikkordningen var nøye regulert av lovverket og første bok kapittel. 24 i N.L (1687) inneholdt en rekke bestemmelser knyttet til utforming og bruk av supplikker. Folket kunne rette sine klager til kongen og myndighetene gjennom supplikker, men supplikker skulle ikke brukes til å opphisse allmuen. Brøt man med dette

⁸⁹ Aubert, *Bidrag til kundskab om allmenningerne*, 7.

⁹⁰ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8

⁹¹ Bregnsbo, *Folk skriver til kongen*, 113.

⁹² Bagge og Mykland, *Norge i dansketiden*, 256.

⁹³ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 158.

forbudet kunne man risikere å både miste både eiendom og straffearbeid i jern på livstid.⁹⁴ Rian viser også til at supplikkordningen også ble nøye regulert gjennom forordninger. Gjennom en rekke forordninger under Frederik IV ble offentlige ytringer og bruken av supplikker forsøkt regulert. Den 10.februar 1717 utstedte kongen en forordning der allmuen ble advart mot å komme med kritikk av lover eller forordninger i supplikkene.⁹⁵ Rian påpeker at forordningen av 1717 ikke virker til å ha blitt fulgt i særlig stor grad, men forordningen er likevel et tydelig eksempel på at kongemakten forsøkte å regulere folkets ytringer. Til tross for at myndighetene under eneveldet forsøkte å regulere politiske ytringer var supplikker også en metode for allmuen å ytre seg på og komme med protester på en legitim måte. Steinar Supphellen og har vektlagt hvordan myndighetene også dro nytte av supplikkinstusjonen som en informasjonskilde.⁹⁶ Gjennom supplikker kunne kongen og myndighetene få informasjon om hvordan statsapparatet fungerte fra folkets perspektiv.

At supplikkene bidro til å gi kongen informasjon om folkets meninger og opplevelser er tydelig når man ser på myndighetenes håndtering av bøndenes protester mot allmenningssalget. Jeg vil komme nærmere inn på myndighetenes reaksjoner på bøndenes protester i kapittel.5, men vil i dette kapittelet vise til de samme skrivene fra rentekammeret og stattholder Vibe som indirekte kilder til bøndenes protester. I skriv fra både rentekammeret og Vibe kommer det tydelig frem av myndighetene har fått med seg bøndenes misnøye med salgene og redsler for å miste bruksretten. Spesielt oppsikt vakte en memorial fra bønder i Østerdalen.

4.3 Bøndene fra Østerdalens memorial og klagereise til København

21. september 1726 sendte stattholder Vibe en «deduktion» til rentekammeret der han blant annet tar opp protester fra bøndene i Østerdalen.⁹⁷ Bøndene Erik Embretsen Hondalen fra Elverum og Christoffer Hemmingsen Amundstad fra Åmot hadde oppsøkt Vibe med en memorial og protestert mot salgene av allmenninger i Østerdalen.⁹⁸ Vibe hadde lovet å sende klagen videre, men dagen etter besøket hadde bøndene kommet og krevd å få memorialen tilbake. Vibe melder også i sin «deduktion» om at bøndene senere hadde reist til København

⁹⁴ N.L. 1-24-4.

⁹⁵ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 163.

⁹⁶ Supphellen, *Supplikken som institusjon i norsk historie*, 105.

⁹⁷ Riksarkivet, RA/EA-3023: Danske kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726. Stattholderens deduktion 21.september 1726, s.410. Se også lenke til skanna versjon ved digitalarkivet i kildeliste og vedlegg nr.1

⁹⁸ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 10.

for legge sine klager frem for kongen: «...siden den Tid ere de nedreiste til Kjøbenhavn selv at sollicitere om Almenningerne...»⁹⁹

I København hadde Hondalen og Amundstad den fjerde september 1726 innlevert sin memorial til kongen, i memorialen ba de om å få stoppet salgene av allmenningene.¹⁰⁰ I skrivet til kongen beskrev bøndene hvordan svenskenes invasjon i 1718 hadde ført til ødeleggelser i bygdene. Om de nå skulle miste allmenningene ville forholdene bli enda verre for bøndene i Østerdalen. Bøndene argumenterte for at de derfor måtte få beholde sine rettigheter i allmenningene. Bøndene tok også opp det faktum at salget av allmenningen ikke var blitt annonsert i auksjonsplakatene. Videre klaget de over at kjøpmann Johan Joachim Lonicer, som hadde kjøpt flere av allmenningene, hadde beslaglagt tømmeret til bøndene.¹⁰¹ Myndighetene og da spesielt rentekammeret virker til å ha tatt protestene til Hondalen og Amundstad på alvor. Som følge av bøndenes protester mot salgene og deres argumentasjon for bruksretten til allmenningene, startet også myndighetene å sette spørsmål rundt skillet mellom bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett. I etterkant av protestreisen til østerdølene besluttet rentekammeret å sette auksjonene av allmenninger på pause, inntil myndighetene hadde fått oversikt over situasjonen.¹⁰²

Klagereiser under eneveldet var i utgangspunktet forbudt ved lov og kan derfor anses som en form for illegal protest. Ved en forordning av 5. februar 1685 kom kongen med et forbud mot å reise til København med supplikker.¹⁰³ I forordningen kom også kongen med regler for utforming og innlevering av supplikker. Supplikkene skulle gå gjennom de rette kanalene og bli autorisert av enten sorenskriveren eller en annen embetsmann. Rian påpeker hvordan reglene for supplikker ble gjentatt i N.L første bok kapittel.24, men uten forbudet mot å reise til København.¹⁰⁴ Rian spør seg om dette kan tolkes som at forbudet ble opphevet. En kan da også sette spørsmål ved hvorvidt østerdølenes protestreise i 1726 ble ansett som ulovlig eller ikke. Hverken rentekammeret eller Vibe virker til å anse klagereisen som ulovlig, men det er tydelig at den vakte oppsikt og skapte bekymring hos myndighetene. Kongen advarte allmuen mot å reise til København for å klage ved kongelig reskript 17 juli 1744. I reskriptet ble amtmennene pålagt å informere allmuen om at de ikke skulle «understaa sig at reise hened,

⁹⁹ Riksarkivet, RA/EA-3023: Danske kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726. Stattholderens deduktion 21.september 1726, s.411.

¹⁰⁰ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 10.

¹⁰¹ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 126.

¹⁰² Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 10.

¹⁰³ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 161.

¹⁰⁴ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 161.

for at sollicitere, med mindre de have Amtmandens Attest og Paaskrift paa deres Ansøgninger.»¹⁰⁵ Rian påpeker at reskriptet ikke kom med et absolutt forbud mot å reise til København og at det bare var de supplikantene som ikke fulgte prosedyrene som risikerte straff.¹⁰⁶ Dette reskriptet kom riktig nok en god del år etter at allmenningssalget var trukket, men sammen med forordningen av 1685 er reskriptet et bevis på at kongen var opptatt av å regulere allmuens muligheter til å protestere. Og selv om i perioden rundt allmenningssalget ikke var nedlagt et absolutt forbud mot klageriser er det tydelig at myndighetene gjennom lovverket forsøkte å unngå at bøndene mobiliserte til protest.

4.4 Bønder kjøper allmenninger og protesterer ved auksjonen

Som nevnt i kapittel.3 ble flere av allmenningene i Gudbrandsdalen og Østerdalen kjøpt opp av kjøpmenn, slik som Johan Joachim Lonicer. Til tross for at kjøpmennene hadde økonomiske fortrinn, ble også flere av allmenningene og tilhørende fiskevann kjøpt opp av allmuen selv. Bøndene stod fritt til å by ved auksjonene og ved å gå sammen klarte de å sikre seg eierskap over områdene i utmarka. Ivar Teigum skriver om hvordan allmuen i Vågå under auksjonene på Elstad klarte å sikre seg Langmorka allmenning til tross for stor konkurranse fra både stattholderen og kjøpmenn fra Christiania.¹⁰⁷ Også Nordheradmorka og Nordre Kolo allmenninger ble kjøpt av lokale bønder.¹⁰⁸ I tillegg fikk allmuen i Vågå tilslag på en rekke fiskevann som var knyttet til allmenningene, slik som Sjudalsvatnet, Russvatnet i Jotunheimen, og Lemonsjøen.¹⁰⁹ De delen av Atndal allmenning og Atnsjøen som lå til Fron prestegjeld ble solgt til allmuen for 1008 riksdaler.¹¹⁰ Oppkjøp av allmenninger kan kanskje ikke anses som et protestmiddel, men jeg har valgt å inkludere bøndenes kjøp av allmenninger for å vise hvordan bøndene stod sammen for å sikre seg tilgangen til allmenningene. Jeg vil argumentere for at bøndenes oppkjøp av allmenninger kan anses som en form for bondemotstand, da budene og kjøpene viser hvor mye bøndene var villige til å ofre for å beholde sin tilgang til områdene i utmarka. Ved å gå inn i budkriger med stattholderen og rike kjøpmenn vil jeg argumentere for at bøndene utøvde hverdagsmotstand.

¹⁰⁵ Kongelig reskript av 17. juli.1744, Wessel Berg, Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813, bd. 1, Kbh. 1841, 898.

¹⁰⁶ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 161.

¹⁰⁷ Teigum, *Bygdebok for Vågå og Sel*, 144.

¹⁰⁸ Teigum, *Bygdebok for Vågå og Sel*, 145.

¹⁰⁹ Teigum, *Bygdebok for Vågå og Sel*, 145.

¹¹⁰ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 125.

Bøndene gikk ikke bare inn i budkriger ved auksjonene, de protesterte også. I skriv til rentekammeret meldte stattholder Vibe om hvordan bøndenes opptreden ved auksjonene i Opplandene hadde ført til at salg ikke kunne gjennomføres, slik som salget av fiskevann i Øyer.¹¹¹ Bøndenes oppførsel ved auksjonene kan anses som en form for hverdagsmotstand. Hverdagsmotstand kan defineres som folkets motvilje må å rette seg etter regler eller ordninger fra kongen.¹¹² Rian viser til at hverdagsmotstanden fra de norske bøndene var såpass utbredt at myndighetene og kongen ikke kunne møte den med harde sanksjoner eller trusler om dødsstraff.¹¹³ I *Vestfolds historie - Grevskapstiden 1671–1821* viser Rian til at bøndene i Vestfold gjennom å utøve passiv mostand og bryte regler for salg av tømmer utøvde politisk makt.¹¹⁴ Knut Dørum har også vektlagt bøndenes hverdagsmotstand i sin artikkel om kullbøndenes strid med Bernt Anker. Dørum argumenter i artikkelen for at bøndenes trenering av produksjonen og leveransen av kull må ses på som politiske handlinger og at bøndene derfor anses som politiske aktører.¹¹⁵ Jeg vil i likhet med Dørum og Rian argumentere for at bønders hverdagsmotstand og bruk av illegale protestmetoder må anses som politiske handlinger under eneveldet. Protestene mot allmenningssalget og bøndenes motvilje ved auksjonene viser at bøndene forsøkte å påvirke politiske beslutninger gjennom illegitime metoder.

4.5 Konklusjon:

Bøndenes protester mot allmenningssalget i 1726 viser tydelig hvor stor harme salgene vakte. Bøndene var redde for å miste sin bruksrett i allmenningene og dermed også områder som var helt nødvendige for utmarksbruket. Protestene viser at bøndene tok del i den politiske kulturen gjennom både legitime metoder, slik som supplikkordningen, og gjennom illegitime metoder slik som klagereiser og hverdagsmotstand. Supplikken fra allmuen i Lom og memorialen fra østerdølene viser tydelig at bøndene var klar over sine egne bruksrettigheter i allmenningene, og hvor lang tradisjon allmenningsretten hadde i det norske lovverket. Det at hele allmuer gikk sammen for å både protestere mot salgene gjennom supplikker og for å kjøpe opp allmenninger viser også at bøndene stod samlet mot myndighetene. Videre viser både østerdølenes klagereise og summene allmuen brukte på å kjøpe allmenninger hvor langt bøndene var villige til å gå for å beholde sin bruksrett og tilgang til allmenningene.

¹¹¹ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8.

¹¹² Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 101.

¹¹³ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 101.

¹¹⁴ Rian, *Vestfolds historie - Grevskapstiden 1671–1821*, 57-58.

¹¹⁵ Dørum, *Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker*, 426-427.

Kapittel.5 Myndighetenes reaksjon og konsekvenser av protestene

5.1 Innledning:

Bøndenes protester hadde skapt usikkerhet også for rentekammeret angående forholdet mellom bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett, og hvilke konsekvenser salgene ville få for bøndene. Rentekammeret besluttet derfor å sette videre salg av allmenninger på pause til myndighetene fikk oversikt over situasjonen. Kildematerialet jeg har undersøkt i dette kapitlet viser at det var uenigheter mellom stattholder Vibe og rentekammeret om hvorvidt kongens eiendomsrett- eller bøndenes bruksrett burde veie tyngst. Stattholderen argumenterte for at salgene burde fortsette til tross for bøndenes protester, mens rentekammeret virker til å ha hatt sympati for bøndenes argumenter. Etter bøndene fra Østerdalen sin protestreise til København, anbefalte rentekammeret i en erklæring til kongen å stanse salgene av alle allmenninger og fiskevann. I sin erklæring understrekte rentekammeret at kongen hadde eiendomsrett i allmenningene, men at bøndenes bruksrett og lange tradisjoner med utmarksbruk burde tas i betraktning. Protestene fra bøndene og usikkerheten knyttet til salgene førte til slutt til at allmenningssalget ble trukket ved kongelig reskript 25.oktober 1725. Samtidig viser kildematerialet at myndighetenes ønske om å bevare skogene og holde dem i statlig eie spilte en viktig rolle i beslutningen om å omgjøre salgene. For å bevare skogene fastslo rentekammeret at det var best om kongen behold eierskap av allmenningsskogene, da myndighetene ville sikre skogbruket.

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvordan myndighetene møtte bøndenes protester og hvorfor myndighetene til slutt valgte å trekke salgene. Jeg vil analysere prosessen som ledet til at allmenningssalget ble trukket, ved å undersøke et utvalg av skriv og erklæringer fra stattholderen og rentekammeret. Først i kapitlet vil jeg ta for meg stattholderen og rentekammerets reaksjoner på bøndenes protester, så vil jeg se nærmere på beslutningen om å trekke salgene. Til slutt i kapitlet vil jeg diskutere hvorfor allmenningssalget i 1726 ble trukket.

5.2. Stattholderens rapport og «deduktion»

Etter auksjonene i Opplandene mellom 3 og 20. august, kom stattholder Vibe den 24.august 1726 med en rapport til rentekammeret om utfallet av strøgodsauksjonene. I sin rapport bringer han opp bøndenes protester mot salget av allmenningene: «Angaaende

Almenningerne gjorde Bønderne mange Protestationer ...».¹¹⁶ Blant annet hadde bøndenes motvilje ført til at fiskevann i Øyer ikke hadde blitt solgt. I rapporten kommer Vibes ønske om å bevare skogene tydelig frem, han argumenterer for at salgene av allmenningsskogene burde fortsette med den begrunnelse at skogene «... bevares bedre i Particulierers Hænder, da Bønderne hugge for Foden bort uden at tænke på Efterslægten...».¹¹⁷ Vibe argumenter i rapportene for at salgene burde fortsette, til tross for bøndenes protester, da kongen var den rettmessige eieren av allmenningene, og private eiere ville kunne ta bedre hånd om skogene enn bøndene.¹¹⁸ Vibe motsier også bøndenes påstander om at de ikke hadde fått tilstrekkelig med informasjon om salgene. Han viser til at flere av allmenningene var blitt nevnt på auksjonsplakatene og at han både før og på aksjonene hadde informert om at allmenningene var til salgs.¹¹⁹ Mange av de samme argumentene mot bøndenes protester går igjen i en «deduktion» Vibe sendte til Rentekammeret 21. september 1726.

I sin «allerunderdanigste deduktion»¹²⁰ til Rentekammeret holder Vibe fast på at bøndene ikke hadde retten til å fritt disponere allmenningene og at salgene burde holde frem. Stattholderen ser på bøndenes protester som et resultat av bøndene har latt seg foreelde til å tro at allmenningene og fiskevannene tilhørte dem. Vibe understreker i brevet at bøndene har bruksrett i de områdene i utmarka som var tilknyttet gårdene, men at de ikke stod fritt til å disponere det han anså som kongens allmenninger: «... bønderne havde de til sine gaarder hørende skove, sætre og udraster, men ingenlunde magt og myndighet at disponere over de kongl. almenninger, forhugge skovene og sælge tømmeret til andre ...»¹²¹ Vibe bringer også opp protestreisen til bøndene Erik Embretsen Hondalen og Christoffer Hemmingsen Amundstad i sin «deduktion». De to hadde som nevnt i kapittel.4 tidligere vært hos Vibe med sitt klagebrev. Stattholderen hadde møtt bøndenes klager med det motargument at de hadde fått god nok informasjon om salgene på forhånd og stod fritt til å by på allmenningene ved auksjonen. Vibe hevder også i brevet at han selv ved auksjonene i Solør hadde gitt allmuen god informasjon og utsatt salgene til siste slutt med hensyn til bøndene. Da Vibe ikke bifalt

¹¹⁶ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8.

¹¹⁷ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8.

¹¹⁸ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 127.

¹¹⁹ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8.

¹²⁰ Riksarkivet, RA/EA-3023: Danske kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726. Stattholderens deduktion 21. september 1726, s.410.411. Vibes deduktion er også transkribert og gjengitt i sin helhet i Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, s.11-12.

¹²¹ Danske Kanselli 1572-1799, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.410.

bøndenes innvendinger mot salget, hadde de krevd klagebrevet sitt tilbake: «... dagen derefter kom de uden tvivl efter andres tilskyndelse igjen, og begjærte sin memorial tilbage...»¹²²

Videre i brevet lister Vibe opp argumenter for at allmenningene må anses som kongens eiendom. Vibe viser blant annet til NL 3-12-6 og forbudet mot hogst til salg og bråtebrenning:

(L.A) med loven, at hvo som fælder mere skov i almenningen, og brænder braate uden bevilling, skal søges derfor, som den, der hugger i fremmed skov, dette er, synes mig, uforgribelig saa tydelig, at naar en skal søges for en gjerning efter loven, saa maa samme være ulovlig og strafværdig, konsekventer kan bønderne ei anse almenningerne som deres egne eiendomme.¹²³

Stattholderen argumenterer for at det kommer tydelig frem i lovverket at allmenningene ikke kan regnes som bøndenes. Vibe understreker at N.L ga bøndene rett til å ta i bruk utmarka til sætedrift og hugst til privat bruk, men at allmenningene måtte regnes som kongens eiendom. Vibe viser til at også ved tidligere salg av allmenninger har områdene blitt definert som kongens eiendom: «(L.C.) viser også at almenninger ere blevne solgte udi forrige tider, og at de ere blevne kaldede Kongl.Majestæts almenninger, saa at dette ei ere noget nyt.»¹²⁴ Som vist i kapittel.3 ble allmenningene ved skyldsetting og salg i 1680-årene definert som kongens eiendom, det er derfor sannsynlig at stattholderen sikter til disse salgene og den særskilte skyldsettingen av allmenninger ved matrikkelarbeidet i 1721. Vibe advarer i «deduktionen» mot å la bøndene med sine «forvirrede tanker» vinne frem med protestene mot allmenningssalget:

Imidlertid ere dog bønderne i deres forvirrede tanker, hvori de af andre uden tvivl blive styrkede, fremturende, som jeg dog allerunderdanigst formoder i Kjøbenhavn ei at finde ingres, men at de aldeles blive afviste, som de der ingen føie og adgang i deres postulatis have ...¹²⁵

Til slutt i brevet fraråder Vibe rentekammeret å stoppe salgene, da dette vil føre til store økonomiske tap for kongen.

¹²² Danske Kanselli 1572-1799, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.411

¹²³ Danske Kanselli 1572-1799, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.411.

¹²⁴ Danske Kanselli 1572-1799, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.411.

¹²⁵ Danske Kanselli 1572-1799, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.411

5.3 Salgene blir satt på vent

Som følge av Hondalen og Amunstads protestreise til København besluttet rentekammeret at salget av allmenninger skulle settes på vent. Bøndene fikk til svar at de straks burde vende tilbake til Østerdalen og informere allmuen om myndighetenes avgjørelse.¹²⁶ Protestene fra bøndene førte til at også rentekammeret og kongen satte spørsmål ved forholdet mellom kongens eiendomsrett og bøndenes bruksrett. Salgene ble satt på vent slik at myndighetene kunne få oversikt over situasjonen, og avgjort om allmenningene i Opplandene skulle bli betraktet som bygdeallmenninger eller kongeallmenninger. I likhet med salget av jordegods i 1680-årene og matrikuleringsarbeidet i 1723 skapte salgene av allmenninger i 1726 forviklinger og store spørsmål angående hvem som egentlig hadde eierskap over allmenningene og retten til å ta i bruk områdene i utmarka. Om allmenningene var å betrakte som kongens eiendom, kunne kongen også påberope seg retten til å selge dem. Mot dette stod oppfatningen av allmenninger som bygdeallmenninger som tilhørte bygda og bøndene.

Salgene av allmenninger reiste også spørsmål om bøndenes bruksrett. Rentekammeret hadde tidligere bedt stattholder Vibe om å utforme betingelser for kjøp av allmenninger, der en av betingelsene var at en eventuell kjøper måtte ta hensyn til bøndenes bruksrett.¹²⁷ At myndighetene som følge av bøndenes protester besluttet å sette salgene på pause, viser at staten i likhet med bøndene ønsket å få klarhet i hva som skulle skje med bøndenes bruksrettigheter. Rentekammerets oppfordring til Vibe om å stipulere betingelser for salgene, der bøndenes rettigheter ble ivaretatt, viser at myndighetene ikke nødvendigvis ønsket å frata bøndenes bruksrett til allmenningene. Det kan virke som at salget av allmenningene i likhet med skyldsettingen av allmenninger under matrikuleringen i 1721 bar preg av misforståelser innad i staten.

Som tidligere vist i kapittel.3 ble allmenningene i Akershus stift særskilt skyldsatt, som følge av det som skal ha vært en misforståelse. Skyldsettingen av allmenningene, gjorde salget av allmenningene i 1726 mulig, fordi de ble definert som kongens eiendom. I likhet med matrikuleringen brakte salgene opp spørsmål om kongens eiendomsrett og bøndenes bruksrett, som igjen skapte protester fra bøndene og usikkerhet fra myndighetenes side. Man kan spørre seg om myndighetene kanskje hadde handlet for fort og besluttet salg av allmenningene før de hadde kommet med klare rettingslinjer for salgene. Gunnar Tank

¹²⁶ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 10.

¹²⁷ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 6.

forklarer salget av allmenninger under strøgodsauksjonene i Opplandene ved å vise til matrikuleringen i 1721.¹²⁸ Tank peker på matrikuleringen som myndighetens hovedkilde til informasjon om allmenningene og deres tilstand. Under matrikuleringen ble myndighetene klar over hvor verdifulle allmenningene og da spesielt skogene var, og pengene det var mulig å tjene på å selge disse områdene. Matrikuleringen muliggjorde også som sagt salget av allmenningene. I likhet med matrikuleringen bar også salgsprosessen preg av at myndighetene ikke hadde klarhet i forskjellen mellom konge- og bygdeallmenninger, og hva et eventuelt salg ville ha å si for bøndenes bruksrettigheter. Det kan også virke som prosessen rundt allmenningssalget bar preg av uenigheter mellom stattholderen og rentekammeret. Som «deduktionen» av 21. september viser var Vibe av den oppfattelse at det i lovverket allerede var tydelige grenser mellom bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett. Rentekammeret mente på sin side at stattholderen burde redegjøre tydeligere for forskjellene mellom konge- og bygdeallmenningene, før salgene eventuelt kunne gjenopptas.

5.3 Allmenningssalget stoppes og salgene trekkes

I etterkant av bøndenes protester og stattholderens «deduktion» kom rentekammeret med en erklæring til kongen 22. oktober 1726, der det ble anbefalt å stoppe allmenningssalget. Rentekammeret viser i likhet med stattholderen til Norske Lovs bestemmelser om allmenningene. Men i motsetning argumenterer rentekammeret for at bøndenes bruksrett må veie tyngre enn kongens eiendomsrett, og at salgene derfor bør stoppes. I erklæringen vises det først til NL 3-12-1 at allmenningene skal være som de alltid har vært og at bøndene har retten til å drive utmarksbruk i allmenningen. Rentekammeret viser også til at selv om allmenningene tilhørere kongen har bøndene rettigheter helt tilbake til de tidligste tider som kongen ikke ta fra dem:

Saa at, omendskjønt det ikke staar til at negte, at jo Almenningerne ere og blive Eders Majestæt tilhørende, saa viser dog Loven klarlig, at de af Formaals og Arilds Tid er overladt Bønderne til deres Fornødenhed, saavel til Føde og Underholdning for deres Kreaturer, som Bygningstømmer og Brændfang for dem selv.¹²⁹

Om allmenningene ble solgt ville bøndene kunne miste tilgangen til disse ressursene. Rentekammeret virker til å være spesielt bekymret for hva som ville hende med

¹²⁸ Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, s.6 Note.1 av Tank.

¹²⁹ Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.405.

Hoveddelen av rentekammerets erklæring er gjengitt i Aubert, «Bidrag til kundskab om almenningerne». I tilfeller der den skanna versjonen av erklæringen er ufullstendig har jeg tatt i bruk Aubert sin transkripsjon.

allmenningene om de kom i private hender. Det var ifølge kammeret bare å forvente at kjøpmennene fra Christiania kom til å ta i bruk skogallmenningene til skogbruk. Dette ville videre kunne føre til at allmenningene ble uthuggede. Rentekammeret påpeker i erklæringen at dette ville få store konsekvenser både for allmuen og kongen. Bøndene ville miste livsvikte områder og ressurser mens kongen ville gå glipp av inntekter gjennom skatter og avgifter knyttet til allmenningene og skogene. Rentekammeret skriver blant annet at salget av allmenningene ville kunne få følgende konsekvenser:

..hvad vilde da herved følge andet, naar Almenningerne saaledes vare udhugne, end at Almuen i Bygderne bleve satte af Stand til at faa deres nødtørftige Underholdning end sige det, hvoraf de Eders Majestæts Skatter og Rettigheder skulde betale, helst for de Bønder, som bor tilfjelds og har linden eller ingen Agerdyrkning men maa nære sig af Skoven og deres Kreaturer, som fødes i Sætrene og Almenningerne...¹³⁰

Rentekammeret påpeker videre i brevet at det ikke alltid var en klar grense mellom utmarka og bøndenes gårdsbruk og uttrykker bekymring for at kjøpere ville komme til å hevde at allmenningene tilhørte dem. Dette ville kunne føre til at: «... den fattige Almue, foruden at miste den Herlighed, denne af Alders Tid med Almenninger har været benificeret, utallige Processer og Pengespilde vilde paaføres for at mainteneres ved den Eiendom, deres Gaarde tilligge.»¹³¹ Rentekammeret påpeker også at de summene kongen ville komme til å tjene på salget av allmenningene ikke kunne veie opp for det tapet bøndene ville lide om allmenningene ble solgt. Det var derfor i kongens interesse at bøndene ikke led store tap, da dette i sin tur ville komme til å få negative konsekvenser for kongen.

I erklæringen kommer rentekammeret med tydelige innvendinger mot stattholder Vibes «deduktion». Blant annet argumenterer rentekammeret for at private eiere ikke nødvendigvis vil ta bedre vare på allmenningsskogene enn bøndene. Kammeret konkluderer med at skogene ikke burde selges til hverken kjøpmenn eller bønder, da man ikke kan «... garantere for at, Bønderne saaledes vil frede Almenningerne, at deres Efterkommere kan have nogen Nytte deraf...»¹³² Til slutt i erklæringen konkluderer Rentekammeret derfor med at: «...de norske Skoalmenninger bør forholdes, som Loven tilsiger, og det af Arilds Tid har været anordnet,

¹³⁰ Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.405

¹³¹ Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.406.

¹³² Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.408. På denne siden er den skannede versjonen av erklæringen ufullstendig. Se også Aubert, 14.

at de ingenlunde enten ved Kjøb eller Salg blive afhændede, men at de fremdeles som hidintil blive Eders Majestæts Almenninger...».¹³³

Kongen sa seg enig i rentekammerets anbefaling om å stoppe salgene, og befalte ved reskript av 25.oktober 1726 at salgene skulle trekkes. Kongen begynner reskriptet med å takke stattholderen for hans arbeid med strøgodsaksjonene. Han kommer så med et motsvar til Vibes «deduktion» og ønske om å fortsette salgene. Kongen ønsker ikke å «fratage Undersatterne den Nytte og fornødne Brug av Almindingerne, hvilken saavel Arilds Tid som Loven dem tillagt have». ¹³⁴ Til slutt konkluderer kongen med at: «...alle Kongens saa solgte Almindinger skal blive ubortsolgte, og i den stad de forhen været have.»¹³⁵ Som belønning for strevet skulle Stattholderen belønnes med 300 riksdaler. Ved et senere reskript av 9.november ble det besluttet at også salget av fiskevann skulle omgjøres.

Ved et senere reskript av 9.november ble det besluttet at også salg av fiskevann skulle omgjøres. ¹³⁶ I reskriptet blir det også gjentatt at bøndene ikke skal hugge i allmenningene til salg uten kongens tillatelse. Kongens befalinger førte til at salgene av allmenninger og fiskevann i Opplandene endte opp med å bli trukket og bøndenes fikk dermed beholde sin bruksrett og utmarksbruk. Til tross for kongens befalinger ble likevel noen salg gjennomført. Kjøpmann Lonicer fikk beholde Nordherredsmarka, Skjåk allmenning og de delene av Atnedalen han hadde bydd på, da disse områdene ikke skal ha blitt definert som allmenninger i auksjonspapirene.¹³⁷ Det faktum at enkelte salg ble gjennomført til tross for at kongen besluttet å heve salgene, viser at allmenningssalget bar preg av at myndighetene ikke hadde full oversikt over hvilke områder i utmarka som kunne anses som allmenninger.

5.5 Hvorfor trakk kongen salgene?

En rekke faktorer bidro til at kongen besluttet å trekke salgene. I dette avsnittet vil jeg ta for meg hvordan faktorer som bøndenes protester, uenigheter innad i staten og myndighetenes skogpolitikk påvirket kongen til å trekke salgene. Jeg vil også diskutere om kongens beslutning var et uttrykk for bondevennlighet eller et resultat av skogpolitikken.

¹³³ Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.409.

¹³⁴ Kongelig reskript 25.oktober.1726 i Wessel Berg, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind 1, 491-492.

¹³⁵ Kongelig reskript 25.oktober.1726 i Wessel Berg, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind 1, 492.

¹³⁶ Kongelig reskript 9.november. 1726, i Wessel Berg, *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind 1, 492.

¹³⁷ Fryjordet, *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, 127.

Det er tydelig gjennom å lese skriv fra rentekammeret og stattholderen at myndighetene fulgte nøye med på bøndenes protester mot allmenningssalget. Gjennom bruken av lovlige former for protest slik som supplikkordningen argumenterte bøndene for sin bruksrett i allmenningene og bruksrettens lange tradisjoner i Norge. Det at bøndene bragte opp spørsmål angående hva som ville skje med deres tilgang til allmenningene og bruksrett virker til å ha fått myndighetene til å sette spørsmål ved skille mellom kongens eiendomsrett og bøndenes bruksrett. Videre virker bøndenes hverdagsmotstand, slik som å forstyrre auksjonene, til å ha påvirket rentekammeret til å sette salgene på pause inntil myndighetene fikk oversikt over situasjonen. Bøndene fra Østerdalen sin klagereise til København virker til å ha vakt både oppsikt og hatt påvirkning på beslutningene om å sette salgene på pause. Ved å se nærmere på virkningen av bøndenes protester, både de legitime og illegitime formene, kan man argumentere for at bøndene hadde påvirkning på myndighetenes politikk. Rentekammerets erklæring og kongens beslutning om å trekke salgene bærer preg av at myndighetene ønsket å roe ned bøndene, da både rentekammeret og kongen trekker frem at bøndene må få beholde sin bruksrett og sine allmenninger. Bondemotstanden mot allmenningssalget utviklet seg riktig nok aldri til å bli opprør og foregikk hovedsakelig gjennom mildere former for protest, men jeg vil argumentere for at myndighetenes frykt for opprør spilte en viktig rolle. I *Den lange fredstiden* trekker Ståler Dyrvik frem at den generelle situasjonen i Europa skapte frykt for opprør hos de dansk-norske myndighetene på 1720-tallet.¹³⁸ Kongen var redd for opprør og at de norske bøndene skulle vende seg mot det danske styret og søke støtte hos Russland. Dyrvik trekker frem kongens redsel for opprør som en av faktorene til at 1723 matrikkelen ble trukket.¹³⁹ En kan tenke seg at myndighetenes frykt for opprør også preget beslutningen om å trekke allmenningssalgene. For selv om det ikke var snakk om opprør i forbindelse med allmenningssalgene, viser protestene at bøndene stod samlet og var villige til å gå langt for å få beholde sin bruksrett.

Samtidig som allmenningssalget skapte konflikter mellom bøndene og myndighetene, virker salgene også til å ha skapt uenigheter mellom stattholderen og rentekammeret. «Deduktionen» til stattholder Vibe og erklæringen til rentekammeret viser to forskjellige holdninger til bøndenes protester og deres redsler angående tilgangen til og bruksretten i allmenningene. Rentekammeret virker til å utrykke sympati for bøndenes redsler, både med tanke på at de anbefalte å sette salgene på pause og ba kongen om å stoppe salgene. Vibe på sin side

¹³⁸ Dyrvik, *Den lange fredstiden*, 380-381.

¹³⁹ Dyrvik, *Den lange fredstiden*, 380-381.

argumenterer i sin «deduksjon» for at salgene burde holdes fram og viser til at kongens eiendomsrett veier tyngre enn bøndenes bruksrett. Uenighetene mellom rentekammeret og stattholderen ligner de uenighetene som preget matrikkelforarbeidet i 1723, og igjen kan man se likheter mellom matrikkelens fall og prosessen som førte til at allmenningssalget ble trukket. Dyrvik har lagt vekt på at maktkamp innad i myndighetene mellom biskop Deichman og stattholder Vibe også bidro til matrikkelens fall.¹⁴⁰ De to embetsmennene stod på hver sin side av konflikten, der Deichman arbeidet for gjennomføringen av matrikkelen mens Vibe var motstander av matrikkelen. Om Vibes rolle i avslutningen av matrikkelarbeidet beskriver Dyrvik han som «...de uforrettede norske bønders talsmann overfor kongen.»¹⁴¹ I konfliktene rundt allmenningssalget virker Vibe til å ha hatt en annen rolle, da det er rentekammeret og kongen som til slutt argumenter for at hensynet til bøndene må veie tyngst. Gjennom reskriptet av 25.oktober 1726 kommer også den patriarkalske enevoldsideologien til syne, der kongen fremstår som en omsorgsfull leder som ikke ønsker å frata bøndene deres allmenninger. Selv om rentekammeret og stattholderen virker til å ha stått på hver sin side av konflikten rundt allmenningssalget, var myndighetene enige om at bevaringen av skogene burde være en viktig prioritet.

Kongens beslutning om å trekke allmenningssalget kan også ses på som et resultat av myndighetenes skogpolitikk under eneveldet. Som vist i kapittel.2 var staten gjennom 1600- og 1700-tallet opptatt av å regulere bøndenes bruk av allmenningsskogene for å forhindre uthugging. Skogbruket ble ved flere anledninger gransket og granskningene førte til forordninger og lover som regulerte skogbruket, slik som sagbruksprivilegiene fra 1688. Skogene og skogbruket var en viktig inntektskilde for staten gjennom toll og tiende, slik som tommerskatt. Om allmenningsskogene skulle ha blitt uthugget ville staten ha mistet betydelige inntekter, samtidig som bøndene ville ha mistet en sentral del av bondeøkonomien. Skrivene fra Vibe og rentekammeret og reskriptet fra kongen, viser at myndighetene var svært opptatt av å bevare skogene i best mulig stand. Vibe og rentekammeret var riktig nok uenige om hvorvidt skogene ville bli best ivaretatt i privat eller statlig eie. I sin rapport om utfallet av auksjonene argumenterte stattholderen for at skogene ville bli tatt best hånd om av private eiere, da bøndene hugget for mye.¹⁴² Rentekammeret på sin side trekker frem i sin erklæring at skogene ville bli best ivaretatt i statlig eie da man ikke kunne garantere at hverken bønder

¹⁴⁰ Dyrvik, den lange fredstiden, 380.

¹⁴¹ Dyrvik, 379.

¹⁴² Aubert, *Bidrag til kundskab om almenningerne*, 8.

eller kjøpmenn ville la behandle skogene på en bærekraftig måte.¹⁴³ Ved å trekke salgene kunne myndighetene beholde kontrollen over skogbruket, samtidig som bøndene fikk beholde sin tilgang til allmenningene og sitt utmarksbruk.

5.6 Konklusjon:

Myndighetenes reaksjon på og konsekvensene av protester viser at myndighetene fulgte med på bøndenes protester. Jeg vil argumentere for myndighetenes reaksjoner på bøndenes protester viser at bøndene hadde muligheten til å påvirke politiske beslutninger under eneveldet. Bøndenes protester kan ses på som starten på prosessen som ledet til at salgene først ble satt på pause og så trukket. Samtidig må myndighetenes reaksjoner og reskriptet som trakk allmenningssalget, ses i lys av kongens frykt for opprør. Protestene mot allmenningssalget utviklet seg aldri til å bli opprør, men reaksjonen i etterkant av bøndene fra Østerdalen sin klagerreise, kan tolkes som at myndighetene ikke ville la protestene eskalere. I stedet for å straffe bøndene, ser vi at kongen og rentekammeret kommer bøndene i møte og viser forståelse for bøndenes frykt for å miste bruksrettighetene sine. Samtidig vil jeg være forsiktig med å tolke rentekammerets erklæring og kongens reskript som uttrykk for bondevennlighet. Det lå riktig nok i eneveldets ideologi at kongen skulle opptre faderlig ovenfor folket, men beslutningen om å trekke salgene var et resultat av en rekke faktorer. Uenighetene mellom rentekammeret og stattholder Vibe viser at skogpolitikk spilte en avgjørende rolle i avslutningen av allmenningssalget i 1726. Rentekammeret og stattholderen var riktig nok uenige i hvordan allmenningsskogene best ville bli ivaretatt, men skrivene fra begge instansene viser at skogpolitikken var svært viktig for myndighetene. Jeg vil derfor argumentere for at skogpolitikken var den mest tungtveiende faktoren i kongens beslutning om å trekke salgene. Ved å trekke salgene kunne myndighetene gjennom regulering og lovverk sørge for at allmenningsskogene ikke ble uthugget. Slik kunne staten fortsette å sikre seg inntekter gjennom skatter knyttet til skogbruket.

Kapittel.6 Oppsummering og konklusjon

Ved å analysere bøndenes protester mot allmenningssalget i 1726 og kongens beslutning om å trekke salgene har jeg forsøkt å belyse forholdet mellom bøndene og staten under eneveldet. Jeg har sett på allmenningssalget fra både et lokalt og sentralt perspektiv, ved å undersøke bøndenes i Gudbrandsdalen og Østerdalens protester og hvordan disse protestene ble møtt av sentrale myndigheter i København, representert ved rentekammeret og kongen. Analysen har

¹⁴³ Danske Kanselli, Norske innlegg 1572-1799, 1726, s.408-409.

tatt utgangspunkt i en vid forståelse av politisk kultur under eneveldet som også innebærer bøndernes illegitime politiske praksiser. Analysen har også tatt utgangspunkt i at bøndernes bruk av illegale protestformer, slik som hverdagsmotstand også må anses som politiske handlinger under eneveldet.

Oppgaven har også satt for seg å utvide tidligere analyser av allmenningssalget. Som nevnt innledningsvis har allmenningssalget i 1726 hovedsakelig vært undersøkt fra et juridisk perspektiv. Jurister slik som Ludvig M.B. Aubert har ved tidligere analyser av allmenningssalget lagt vekt på hva salgene hadde å si for allmenningsretten og forvaltningen av allmenninger. Jeg har forsøkt å utvide analysen av allmenningssalget til å si noe om forholdet mellom bøndene og staten under eneveldet, og bøndernes mulighet til å påvirke politiske beslutninger. Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg også ønsket å belyse hvor viktige allmenningene og utmarksbruket var for de norske bøndene i tidlig moderne tid.

I kapittel.2 tok jeg for meg allmenningsretten og allmenningenes rolle i bondeøkonomien. I dette kapittelet redegjorde jeg for allmenningsrettens lange tradisjon i Norge og hvordan bøndernes bruksrett i allmenningene ble lovfestet allerede i middelalderen. Bøndernes bruk av allmenningene var ofte en kilde til konflikt mellom allmuen og staten. Staten ønsket å regulere bøndernes bruk av allmenningene og da spesielt allmenningsskogene. Dette ønsket resulterte en rekke forordninger og lover som hadde til hensikt å forhindre overhugst og sikre bærekraftig bruk av utmarka. Myndighetenes regulering av bøndernes utmarksbruk viser også at staten under eneveldet ønsket å kontrollere allmuen og sikre seg skatteinntekter fra skogbruket. Ved å vise til myndighetenes regulering av allmenningsskogene har jeg belyst hvordan forholdet mellom bøndene og staten under eneveldet ofte var preget av kontroll og konflikt. Myndighetenes ønske om kontroll over allmenningene og salgene av allmenninger stod i fare for å true selve bondeøkonomien. Bøndene i fjellbygder i Gudbrandsdalen og Østerdalen, der jordbruket var lite produktivt, var helt avhengige av utmarksbruk og skogen. Bøndernes protester og kjøp av fiskevann viser også hvor viktige innlandssjøene og vannene i allmenningene var for bøndene. I tillegg var allmenningene svært viktige for seterdrift og husdyrholdet. Ved å redegjøre for bøndernes utmarksbruk og allmenningenes rolle i bondeøkonomien har jeg i kapittel.2 belyst hvor viktige allmenningene var for bøndene i tidlig moderne tid.

I kapittel.3 tok jeg for meg forvaltning og salg av jordeiendommer og allmenninger i på 1600- og 1700-tallet. I dette kapittelet redegjorde jeg for hvordan den Dansk-Norske staten gjerne tydde til salg av jordegods og allmenninger for å tjene inn penger til å dekke den voksende

statesgjelen på slutten av 1600-tallet og begynnelsen av 1700-tallet. I kapittelet argumentere jeg også for at allmenningssalget i 1726 bør anses som et resultat av matrikkelen fra 1723 og skyldsettingen av jordeiendommer som hadde blitt foretatt under matrikkelforarbeidet.

Misforståelser rundt skyldsettingen i Akershus stift førte til at allmenningene ble skyldsatt særskilt. I arbeidet med skyldsettingen var det nødvendig for myndighetene og heve kongens eierskap over allmenningene. Kongens eierskap ble senere brukt som begrunnelse for salget av allmenninger i 1726. Ved å ta for meg hvordan myndighetene hevdet kongens eierskap har jeg belyst at forholdet mellom staten og bøndene bare preg av at kongen ble ansett som landets eier og overhode.

Jeg har i kapittel 4. vist hvordan bøndene under eneveldet kunne protestere både ved bruk av legale metoder slik som supplikker og illegitime metoder slik som hverdagsmotstand.

Supplikken og memorialen som ble undersøkt i kapittelet viser at bøndene var klar over sine egne bruksrettigheter og allmenningsrettens lange tradisjoner i Norge. Jeg vil på bakgrunn av bøndenes bruk av supplikker argumentere for at bøndene under eneveldet var opplyste og tok del i den politiske kulturen. I kapittelet argumenterte jeg i likhet med historikere som Dørum og Rian for at bøndenes hverdagsmotstand og bruk av illegale protestmidler må anses som politiske handlinger under eneveldet. Protestene mot allmenningssalget, bøndenes oppkjøp og østerdølenes klagereise viser at bøndene var villige til å gå langt for å beholde allmenningene, selv om deres motstand kunne føre til sanksjoner fra myndighetene.

Myndighetenes reaksjon og konsekvensene av protestene viser at bøndene hadde mulighet til å påvirke politiske beslutninger. Bøndenes protester førte til at rentekammeret og kongen satte spørsmål ved skille mellom bøndenes bruksrett til allmenningene og kongens eiendomsrett. For å få svar på spørsmål omkring allmenningsretten og for å få oversikt over situasjonen avgjorde rentekammeret at salgene først skulle bli satt på vent. Beslutningen om å sette salgene på vent førte til uenigheter mellom rentekammeret og stattholder Vibe som ønsket å fortsette salgene av allmenninger. Allmenningssalget i 1726 er et eksempel, i likhet med matrikkelen fra 1723, på at politikk under eneveldet ofte var preget av uenigheter innad i myndighetene. Rentekammeret og kongen virker til å i større grad ha tatt hensyn til bøndene enn det stattholderen gjorde. Stattholderen argumenterte for at kongens eiendomsrett måtte veie tyngst i debatten omkring bøndenes bruksrett og kongens eiendomsrett. Vibes reaksjoner på bøndenes protester viser også at stattholderen hadde en annen oppfattelse av lovverket enn det bøndene hadde. For mens Vibe argumenterte for at N.L (1687) fastslo at kongen var eieren av allmenningene, brukte bøndene de samme lovparagrafene for å argumentere for sin

bruksrett. Rentekammeret og kongens reaksjoner på protestene viser at myndighetene var åpne for interaksjon med bøndene. Kongens reskript om å trekke salgene viser et enevelde som tar til en viss grad tar hensyn til bøndenes ønsker og behov.

Gjennom å besvare hovedproblemstillingen: *hvorfor valgte kongen å trekke allmenningssalget i 1726* har jeg riktig vist at kongens beslutning om å trekke salgene var preget av en rekke faktorer. Reskriptet av 25. oktober 1726 var et resultat av bøndenes protester og kongens frykt for opprør. Samtidig bar beslutningen preg av konflikter innad i myndighetene og ulik vektlegging av hvorvidt staten burde ta hensyn til bøndenes bruksrett. Selv om alle disse faktorene spilte inn på kongens beslutning om å trekke salgene, vil jeg konkludere med at skogpolitikken under eneveldet spilte den avgjørende rollen i prosessen som førte til at allmenningssalget av 1726 ble trukket. Ved å trekke salgene kunne kongen beholde sin eiendomsrett i allmenningene og kontroll over allmenningsskogene, samtidig kunne myndighetene sikre at skogene ikke ble uthugget og at staten hadde en kilde til skatteinntekter.

Kilder ved digitalarkivet:

Stattholderens deduksion:

Danske Kanselli 1572-1799, RA/EA-3023/F/Fc/Fcc/Fcca/L0099: Norske innlegg 1572-1799, 1726, s. 410-411. Lenke: <https://www.digitalarkivet.no/da20110517035628>

Rentekammerets erklæring:

Danske Kanselli 1572-1799, RA/EA-3023/F/Fc/Fcc/Fcca/L0099: Norske innlegg 1572-1799, 1726, s. 404-409. Lenke: <https://www.digitalarkivet.no/da20110517035622>

Litteratur og trykte kilder:

Aubert, L.M.B. *Bidrag til kundskab om almenningerne*, redigert av Gunnar Tank. Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri. 1917.

Bagge, Sverre & Mykland, Knut. *Norge i dansketiden 1380- 1814*. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1996), 256-57.

Bjerkås, Trond. *Matrikkel og motstand – matrikkelarbeidet på 1720-tallet og eneveldets politiske kultur*. Masteroppgave. Universitetet i Agder. 2011.

Dahl, Blanche.P. *Utviklingen av bosetning, eiendoms- og bruksforhold i Nordre Atnedalen*, vol. 5, Ad novas (trykt utg.) Oslo: Universitetsforlaget, 1960.

Dyrvik, Ståle. *Den lange fredstiden 1720-1784*, bind.8 av *Norges historie*, redigert av Knut Mykland. Oslo: J.W. Cappelen Forlag, 1978.

Dyrvik, Ståle. *Norsk Historie 1536-1814 - Vegar Til Sjølvstende*. Oslo: Samlaget, 2011.

Dørum, Knut. *Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker. Bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet*, i *Historisk Tidsskrift* 3/2006, 403-431.

Falkanger, Thor. *Allmenningsrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.

Falkanger, Thor. *Tingsrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 1993.

Fryjordet, Torgeir. *Skogforhold, skogbruk og skogadministrasjon fram til 1850*, bind 1. av *Skogadministrasjonen i Norge gjennom tidene*. Oslo: Landbruksdepartementet og direktoratet for statens skoger: 1992.

Johannesen, Finn E. *Folkevekst og Levekår 1530-1830*, bind 3 av *Gausdal Bygdehistorie*. Gausdal Kommune: 1990.

- Koht, Halvdan. *Norsk bondereising*. Sosialistiske klassikere. Oslo: Pax, 1975. Opprinnelig gitt ut i 1926.
- Lunden, Kåre. *Norges landbrukshistorie II, 1350-1814. Frå svartedauden til 17.mai*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2002.
- Norrøne bokverk. *Gulatingsslovi*. Oversatt av Knut Robberstad. 4.utg. Oslo: Samlaget, 1981.
- Mejlænder, Otto. *Kong Christian den Femtes Norske Lov af 15de April 1687 i uddrag med henvisninger*. Christiania: B.S. Wallings forlagsboghandel, 1871.
- Nielsen, Yngvar. *Jens Bjelke til Østråt - Norges riges kansler - et bidrag til Norges indre historie i den første halvdel af det syttende århundrede*. Kristiania: Den norske historiske forening, 1872.
- Rian, Øystein. *Vestfolds historie: grevskaps tiden*. Vestfold fylkeskommune: 1980.
- Rian, Øystein «Skogpolitikk i Norge 1724–1740», i *Skog och brännvin . Studier i näringspolitiskt be-slutsfattande i Norden på 1700-tallet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Rian, Øystein. *Bratsberg på 1600-tallet: stat og samfunn i symbiose og konflikt*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Rian, Øystein. *Maktens historie i dansketiden*. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003. Rapportserien Nr.68, juni.2003.
- Rian, Øystein. *Sensuren i Danmark-Norge Vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814*. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.
- Schou, J.H. *Kong Christian V Forordninger fra 1670 til 1699 samt nogle før hans Tid udkomne Anordninge*, 1 del i *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve*. København, Sacharias Breum, 1795.
- Sennefelt, Karin. *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Doktorgradsavhandling, Uppsala Universitet. Uppsala: Gidlunds förlag, 2001.
- Skogdirektøren. *Historik*, 1.del i *Skogvæsenets historie*. Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri, 1909.
- Sogner, Sølvi. *Krig og Fred: 1660-1780*, bind 6 i *Aschehougs Norges historie*. Oslo: Aschehoug, 2005.

Sprauten, Knut, & Tranberg, Anna (red). *Norsk bondeøkonomi 1650-1850*. Oslo: Samlaget, 1996.

Stang, Cæcilie. *Rettigheter i utmark - i historiske perspektiv*. Oslo: Landbruksforlaget, 2004.

Supphellen, Steinar. «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-talet», i *Studier i norsk historie 1537 – ca.1800. Tvillingriket 1660- ca.1800*, redigert av Steinar Supphellen & Arnfinn Kjelland. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.

Supphellen, Steinar. *Den politiske bips. Bartholomeus Deichman i norsk historie 1713-1730*. Trondheim: Tapir, 1989.

Sæter, Ivar. *Foldalen*. Kristiania: Grøndahl og Søns boktrykkeri, 1920.

Tank, Gunnar. *Særskilt skyldsætning af almenninger - et afsnit af den norske almenningsret belyst ved aktstykker*. Kristiania: Det Mallingske boktrykkeri, 1916.

Teigum, Ivar. *Frå 1600-tallet til 1907*, bind.2 av *Bygdebok for Vågå og Sel*. Otta: Sel og Vågå kommune, 2004.

Wessel Berg, Fr. Aug. *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813*, bind. 1. Christiania: J.W Cappelen, 1841.

Vedlegg:

Vedlegg.1 Stattholder Vibes «deduktion»

Allerundedanigste deduktion, hvad angaaende almenningerne ved sidst holdte auktion er passeret.

Den tid efter Hans Kongl. Majestæts allernaadigste befaling auktionen over det Kongl.Strøgods i Gudbrandsdalen blev holdt, og almenningerne med fiskevandene bleve solgte paa auktion, har strax en den av almuen derimod ladet sig forlyde, hvorledes de formente, almenningerne saavel som fiskevandene vare deres, og kunde ei abalineres, men maatte forblive almuens, som den af Arilds tid været har, hvorimod af mig, saavel som stedets amtmand konferentsraad Tonsberg blev svaret, bønderne havde de til sine gaarde hørende skove, sætre og udraster, men ingenlunde magt og myndighet at disponere over de Kongl. Almenninger, forhugge skovene og sælge tømmeret til andre, samme kontradiktion har det ogsaa givet paa Hedemarken, og med den i Soløer holdte auktion, men som jeg ingenlunde

kan se, at bønderne nogen adgang eller speciem juris til de Kongl. Almenninger kan have, mere end som loven determinerer, saa blev med almenningens auktion kontinueret og samme de høistbydende indtil paa nærmere Kongl. allernaadigste approbation tilslagne. Siden den tid ere tvende bønder fra Østerdalen hidkomne, og indleverede til mig en memorial angaaende almenningerne, at allmuen samme maatte forundres, jeg svarede derpaa, de havde vidst auktionen tidlig nok, hvorfor de ei havde gjort deres bud i tide, de replicerede, der vare de almenninger og smaa pladse kommen paa auktion, som i plakaterne ei vare anførte, hvorpaa jeg sagde dem aarsagen, nemlig at siden plakaterne vare trykte og publicerede. Havde jeg bekommet af fogden en nærmere forklaring af de almenninger og pladse, som efter Kammerets orde for kort tid siden vare blevne skyldsatte, hvorfor de ogsaa havde maattet komme pa auktion, ingen av dem kunde sige, at de ei vare blevne advarede, thi det lod jeg gjøre samme dag, jeg kom til Soløer, og havde ogsaa udsat disse almenninger indtil det allersidste, da imidlertid Lensmanden og tvende andre Bønder komparerede, vare tilstede ved auktionen, og bød selv paa almuens vegne, jeg foreholdt dem ellers paany ubliligheden af deres pretensioner, men de bleve i deres mening fremturende, begjærte jeg vilde nedsende deres memorial, hvilket jeg dem lovede, men dagen derefter kom de uden tvivl efter andres tilskyndelse igjen, og begjærte sin memorial tilbage, hvilket de ogsaa strax bekom, siden den tid ere de nedreiste til Kjøbenhavn selv at sollicitere om almenningerne, hvorlidet de deri ere fundererede, og at de aldeles ere hans Kongl. Majest, tilhørende, det bevises ved efterfølgende. (L.A.) Med loven, at hvo som fælder mere skov i almenningen, og brænder braate uden bevilling, skal søges derfor, som den, der hugger i fremmed skov, dette er, synes mig, uforgribelig saa tydelig, at naar en skal søges for en gjerning efter loven, saa maa samme være ulovlig og strafværdig, konsekventer kan bønderne ei anse almenningerne som deres egne eiendomme. Videre beviser jeg med en kopi af amtmand Moltkes instruxes 16 punkt. (L.B) at almenningerne blive kaldede Kongl. Almenninger og ei almuens, (L.C.) viser ogsaa at almenninger ere blevne solgte udi forrige tider, og at de ere blevne kaldede Kongl. Majestæts almenninger, saa at dette ei er noget nyt. Imdlertid ere dog bønderne i deres forvirrede tanker, hvori de af andre uden tvivl blive styrkede, fremturende, som jeg dog allerunderdanigst formoder i Kjøbenhavn ei at finde ingress, men at de aldeles blive afviste, som de der ingen føie og adgang i deres postulatis have, og skulde dette gaa bønderne an, vilde Hans Kongl. Majestæt tabe mange tusinde paa de allerede holdte auktioner, og flere paa de tilkommende, paa hvad maade i det øverige, de som med vigør sutenerer hans Kongl. Majestæts rettigheder og interesse vilde ansees, og hvad liden refleksion bønderne

herefter paa deres ord vilde gjøre, det indstilles allerunderdanigst til høiere eftertanke.

Christiania 21. septbr. 1726

D.Wibe.

Vedlegg.2 Rentekammerets erklæring

Allerunderdanigste Erklæring.

Den norske Lov foreskriver i dens 3die Bogs 12te Kap. 1ste Art. Pag.456, at Almenning skal være som den har været af gammel Tid, ligeledes findes i samme Lovs 3die Bogs 3die Art. Pag. 457 at Enhver skal nyde Sæter- og Fædrift i den Almenning som ligger til hans Bygdelag, hvorledes forstaaes, at Bønderne skal nyde Fæbeit og Føde til deres Kreaturer i Almenningerne. Envidere melder Loven udtrykkelig paa et andet sted Pag.458, dens 6te Art. at Almenningsskov maa Enhver bruge, som bor, der som den tilligger af Alders Tid, saavidt som behøves til Enhvers Brændfang, nødig Bygningstømmer og Gaardsbrug. Saa at, omendskjønt det ikke staar til at negte, at jo Almenningerne ere og blive Eders Majestæt tilhørende, saa viser dog Loven klarlig, at de af Formaals og Arilds Tid er overladt Bønderne til deres Fornødenhed, saavel til Føde og Underholdning for deres Kreaturer, som Bygningstømmer og Brændfang for dem selv. Alt dette maatte de da savne, ifald Almenningerne bleve bortsolgte, og kom i partikulære Folks Hænder, thi det var ikke andet ventelig, end at de Kjøbende jo vilde benytte sig af Skoven det bedste de kunde, helst da det ved de holdte Auktioner allerede er befunden, at Kjøbmændene i Christiania har opdrevet og ladet sig de østerdalske Almenninger tilstaa for saa anseelige Summer, at de af den Skovhugst og Tømmerbrug, Loven i Almindelighed tillader, umilig kunde vente for deres Kapitaler at blive skadeløs, med mindre Almenningerne ganske og aldeles til Forhuggelse skulde medtages, og hvad vilde da herved følge andet, naar Almenningerne saaledes vare udhugne, end at Almuen i Bygderne bleve satte af Stand til at faa deres nødtørftige Underholdning end sige det, hvoraf de Eders Majesæts Skatter og Rettigheder skulde betale, helst for de Bønder, som bor tilfjelds og har liden eller ingen Agerdyrking, men maa nære sig af Skoven og deres Kreaturer, som fødes i Sætrene og Almenningerne. Hvormod kunde vel svares, at naar Almenningerne bleve bortsolgte og de Ejende fik Frihed deri at hugge, havde og Bonden nongen Fortjeneste med at fremføre Tømmeret til Elvene, hvorfra det siden til Sagene skulde nedflødes, men omendskjønt de paa den Maade kunde obligere Bonden at forette Kjørselen og Aavirkningen i Skovene, for hvad de selv lystede, saa er dette derved at erindre, at Almenningerne paa mange Steder indgrændser til Almuens Gaarde og de dertil hørende Skove, hvorimellem, end ikke til denne Tid, er gjort nogen Skjel eller Deling, og saaledes kunde da dette følge deraf, at de Kjøbende vilde paastaa, alt det være Almenning og høre dem

til, hvorved da den fattige Almue, foruden at miste den Herlighed, denne af Alders Tid med Almenninger har været beneficeret, utallige Processeer og Pengespilde vilde paaføres for at mainteneres ved den Eiendom, deres Gaarde tilligge.

At ellers Eders Majestæts Kasse kunde tilvoxe adskille Summer, ifald Almenningerne bleve bortsolgte, er, formeldest foranførte Omstændigheder, meget vel at slutte, men naar vi ballancerer Almuens Tarv, som med Eders Majestæts Interesse er kombineret, med de forventende Summer, er Kjøbeskillingen, som nu forhaanden kunde komme in cassa, ingelunde at regne mod den Skade, baade Eders Majest.s Tjeneste i Tiden og Posteriteten vilde lide herved. For ellers at komme til de af Hr. Stattholderen alleguerende Ræsons, da hvad deri.

1mo. Angaar at de som fælder mere Skov i Almenningen og brænde Braate uden Bevilling til Oprydning, skal søges derfor, hvormed vil bevises at Almenningerne ere Eders Majestæts tilhørende, da blive vi ved vor forrige allerunderdanigste Sentiments, at endskjønt Almenningerne ikke tilhøre Almuen, men Eders Majestæt selv, saa er det dog just i den selvsamme Lovens Art., som indeholder denne Kommination, at Eders Majestæt allernaadigst tillader Bonden at bruge Almenningskoven til Bygningstømmer, Brændefang og deslige, saa at det deraf bliver at slutte, at Lovgiverens Tanker alene har været, at Almuen ikke skulde gribe for vidt om sig, eller sig Almenningere som nogen Eiendom tilegne.

2do. Etatsraad Moltkes Instruktion angaaende at Almenningerne blive kaldte Kgl. Almenninger og ei Almuens. Da bliver denne Klausul i alle de norske Stiftamtmands og Amtmands Instruktioner iagttaget, at de alvorligen skal holde over, at Almenningerne vorde fredede, og ikke til Uplikt forhuggede, saasom og Fornødenheden i sig selv udkræver, at de som Efterkommerne skal have sin Næring og Ophold ved, ikke paa engang medtages eller borthugges, men efter vore allerunderdanigste uforgribelige Tanker, kan denne Klausul ikke betage den norske Bonde Lovens Beneficium og hvad de til deres Næring og Brug saa høiligen behøver, at ellers.

3tio. Stathoder Gyldenlove har skjødte en Almenning paa Hedemarken til afg. Asessor Tolder, hvis Datter siden har havt afg. Geheimeraad Hausmann til ægte, for 270 Rdlr. Kan efter vore allerunderdanigste Tanker ikke give nogen Følge for de efterkommende Tider, thi som os er ubekjendt, hvad Omstændigheder det paa de Tider kan have havt med dette Kjøb, saa finde vi dette derved allerunderdanigst at erindre, at Skoven i samme Tid, nemlig 1688, har været langt mere overflødig i Norge, end den ny befindes, og viser de Tid efter anden udgange Anordninger, at formedelst Forfædrene i Formaalets Tider altfor tilstrækkelig har vidts

at betjene sig af Skovene, har man maattet være bætænkt paa adskillige Midler, hvorved denne Frihed, snart paa en anden Maade kunde blive retranscheret. Af hvilke forklarer Omstændigheder vi allerunderdanigst forhaabe, at Eders Kongl. Majestæt allernaadigst befinder, hvor høit Fornødenhed udkræver, at Almenningerne ikke komme i partikulære Folks Hænder, eller disse til deres Disposition overlades. Skulde da nogen blive af de Tanker, at Almuen sig disse selv kunde tilforhandle, da ere vi af de allerunderdanigste uforgribelige Tanker, at de hverken bør sælges til Bønderne eller nogen Anden, thi hvem tør vel garantere for, at Bønderne saaledes vil frede Almenningerne, at deres Efterkommere kan have nogen Nytte deraf, helst naar de sig disse have tilforhandlet og enhver formodentlig vil høste Nyttens af sit Kjøb, tilmed, saalænge de ere Almenninger, kan Betjentene paase og forbyde dem videre Skovhugst, end Loven tillader, men naar de først ved Kjøb og Salg til Almuen ere overdragne, saa maa man billigen befrygte, at de nuværende Bønder ligesom alle andre Eiere i deres Tid saaledes udhugge Almenningerne, at Efterkommerne hverken finder Bygningstømmer eller Brændefang. Til Slutning gaa da vore allerunderdanigste Tanker derhen, at med de norske Skoalmenninger bør forholdes, som Loven tilsiger, og det af Arilds Tid har været anordnet, og at de ingenlunde enten ved Kjøb eller Salg blive afhændede, men at de fremdeles som hidintil blive Eders Majestæts Almenninger og dermed, som før er meldt, i alle Maader efter Loven at forholdes, hvilket vi dog videre til Eders Majestæts egen allernaadigste Villie og Godtfindende allerunderdanigste indstille. Vi til vor Død forblive Eders Kongl. Majestæts allerunderdanigste og tropligt skyldigste Tjenere.

Rentekammeret 22. oktober 1726.